ГРІХ

Драма на три дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Марія Андріївна Л яшкі вська.

Ніна — її подруга.

Іван Чоботар — чоловік Ніни.

Олена Карпівна — тітка Ніни.

А н г е л о к,

Михась, —

товариші Івана

Середчук — батько Михася.

Сталинський — жандармський підполковник.

Ніздря.

Вахмістр.

Пристав.

Жандарми, поліцаї, двірник.

ДІЯ ПЕРША

Затишно обставлена кімната. Вікна на вулицю. Двері: на балкон, у передпокій, у сусідні кімнати. На столі наготовлено до чаю. В хаті Марія й Ніна. Марія — років 26, волосся темно-русяве, колір лиця рівно-білий, рисунок уст чіткий, тонкий. Постать гнучка, ходить легко, але немов недбало. Манера балакати насмішкувата, гумористична: важко спочатку пізнати, коли глузує, коли говорить поважно. Одягнена в сіру сукню сестри-жалібниці. Лежить на канапі й задумливо грається шарфом. Ніна — років, 24, біляво-золотиста, рожева, невеличка. Любить горнутись у що-небудь тепле й пухнасте, лежати клубочком на канапі і їсти солодке. В ній багато дитячого, ясного, але вона, знаючи про це, свідомо підкреслює ці риси й кокетує ними. Сидить за столом, загорнувшись у велику хустку, п'є чай, вибираючи на столі що-небудь смачне, й по-дитячому зі смаком їсть, запиваючи чаєм.

Марія (ліниво). Котра година, Муфто? Н і н а. А я знаю?

М а р і я. А ти що-небудь взагалі, крім поцілунків з Іваном, знаєш?

Ніна. Одчепись від мене.

Входить Олена Карпівна. Олена Карпівна — років 38, стара дівка, суха, тонка, ходить і тримається рівно, рушає з місця ніби прожогом, любить прибирати величні пози,

образлива.

Олена Карпівна (стає в викликаючу позу, закинувши голову назад, говорить). А дозвольте спитати, хто це з вас брав лампадку в мене й не поставив її на місце? І для чого, для якої потреби її чіпали?

Ніна (швидко). Я, тіточко, не брала. їй-богу, не брала!

М а р і я. Я. Я брала.

Олена Карпівна. Навіщо?

М а р і я. А я, Олено Карпівно, не мала сірників та закурила з неї цигарку.

Олена Карпівна (ошоломлено). Цигар... З лампадки?

Марія. Атож.

Пауза.

Олена К а р п і в н а. Як же у вас такий вчинок називається?

Марія. Закурити цигарку з лампадки.

Олена Карпівна (велично до Ніни). Ну, після цього, моя дорога, я вже, як собі хочеш, лишатись у тебе не можу. Я не дозволю глуму над собою й над моєю релігією! Я вже не кажу, що це такий гріх, який... Ну, я про це в присутності деяких осіб балакати не буду. Не бажаю балакати.

Марія (встаючи й ліниво прямуючи до дверей). Ви, Олено Карпівно, не турбуйте себе даремно,— я на цьому тижні виїжджаю на фронт. (Виходить).

Олена Карпівна (здивовано й стурбовано). Що це значить? Я її образила? Вона це серйозно чи жартує?

Ніна. Ай, тіточко, хіба ж ви не знаєте Марії? Хто її впізнає, чи жартує, чи серйозно? Нічого вона мені про фронт не говорила.

Олена Карпівна. Значить, через мене. Але ж ти сама подумай: з лампадки цигарки закурювати! Я думала, що вона цілком щиро говорила вчора про те, що вірить у бога, й раптом... А чого вона в монастир їздить, ти не знаєш?

Ніна. Нічого я не знаю. Дайте ви мені спокій з вашою Марією.

Олена Карпівна. Та яка ж вона твоя близька подруга, коли ти про неї нічого не знаєш? У нас в інституті...

Ніна. Ах, тіточко, то в інституті, а це...

Олена Карпівна. Ну, коли ти не хочеш балакати взагалі, то, розуміється, мені нічого іншого не лишається, як піти собі...

Ніна. Ну, а я ж кажу вам, що нічого не знаю.

Олена Карпівна. Так, ти таки, справді, здається, нічого не знаєш. Це я починаю бачити виразно. А чого вони раз у раз сваряться, твій Іван і Марія?

Н і н а. А я знаю? (Раптом вередливо). І чого ви всі до мене сьогодні причепились? І Івана ще й досі немає. Ну що це таке, справді! (Виходить).

Олена Карпівна (винувато й ображено). Я ж нічого злого не хотіла сказати. (Виходить за Ніною з ображеним виглядом).

Якийсь час нема нікого. Входять Марія й Михась. Михась—молодий хлопець, років 21—23, студент, чорнявий, з маленькими, тоненькими, як ниточка, вусиками; тримається рівно, трохи напружено. Дуже соромливий.

Михась(увіходячи за Марією, оглядається по хаті). їх що, немає? (Старається не дивитись на Марію).

Марія. Ба є. Хіба не бачите? (Показує рукою по кімнаті) .

Михась (через соромливість і молодість силкується бути суворим, поважним). Дивно, що так забарились. Це щось навіть непевне. (Раптом суворо). Біля вашого будинку стоїть шпик.

Марія (вдаючи надзвичайно вражену). Та невже? (Сміється й ловить його за руку). Ну, скажіть, Михасю, чого ви зі мною раз у раз такий суворий та поважний? Можна подумати, що вам років шістдесят.

Михась (соромливо випручує руку, бурмотить). Я зовсім не суворий. Мене дуже турбує, що їх досі немає. Я боюсь, що їх арештували.

Марія. Дурниця. А як арештували, посидять.

Михась здивовано швидко зиркає на неї.

Марія. Розуміється! А що ж їм більше робити? (Посміхається). А ви дуже будете скучать за мною, як вас заберуть? Га? А в тюрмі, знаєте, страшно гарно скучається за ким-небудь. Як гадаєте, будете? Чи, мабуть, і не згадаєте ніколи? (Бере за руку і з цікавістю й тонкою посмішкою слідкує за Михасем).

Михась (обережно визволяючи руку, удаючи заклопотаного). Треба піти на вулицю, постежити за тим типом. (Хоче йти).

Марія (зупиняючи за плече). Чого ж ви не відповідаєте, коли вас питають?

Михась мовчки дивиться на неї, хоче щось сказати й повертається йти.

Марія (не пускаючи). Е, ні, не пущу. Відповідайте. Ну? Будете скучати?

Михась (суворо). А навіщо? Марія. Треба. Ну?

Михась. Серйозно, треба піти на вулицю.

М а р і я. Ну добре, бог з вами. А ви скажіть от що: чи то правду кажуть, що ніби ви ще не знали... гріха кохання й не любили ще ні одної жінки? Га?

Михась, дуже зніяковівши, хутко виходить. Марія сміється йому навздогін, потім зразу стає серйозною і швидко йде до вікна, з тривогою дивлячись на вулицю.

Ніна (входить. Сонним голосом з дитячими вередливими нотками). Ну що ж це таке, їй-богу! Коли ж вони прийдуть!

Я спать хочу... І самовар захолонув... (Бере з столу коробку з пастилою неохоче, в'яло пробує, потім їсть охотніше, далі бере з собою коробку, жвавенько йде до канапи, затишно з ногами умощується на ній і починає їсти пастилу). Марусю, хочеш пастилі?.. Що ти там дивишся?

М а р і я (навшпиньки, з таємним, ледве помітним голосом з посмішкуватим виглядом підходить до неї). Там шпик.

Ніна (злякано). Ма-ма... (Схаменувшись). Неправда. Ти лякаєш мене. Ну, скажи швидше, що лякаєш, ну, скажи!

Марія. їй-богу, шпик. Подивись сама. От підійди до вікна. Стоїть на другому боці вулиці й дивиться на наші вікна. Йди, подивись.

Ніна. Ой, нізащо! Ти думаєш — він за нами?

М а р і я. А за ким же? Спеціально за тобою... Ах ти, Муфто моя! Ніяких шпиків там немає. їж пастилю й дай мені шматочок.

Ніна. Ну, Манька погана! У мене в пучках комашки позалазили, так ти мене перелякала. Не дам за це пастилі. На, на! А правда, що нема шпика? А чого Йвана так довго немає? Чого?

М а р і я. А ти думаєш, що його впіймав отой шпик та й не пускає? Зараз прийде, їж, кажу, пастилю. Ах, Муфто! Ти таки справжня муфта! Така ти вся тепла, затишна, м'якенька... Сховала в себе Йвана і трусишся тепер, щоб не відняли.

Ніна. Я помру, як його арештують. М а р і я. А як одіб'ють? Ніна. Хто?

Марія. Ого, мало охотниць на таке золото знайдеться? Ну, хоч би я перша?

Ніна. Ну, як такі будуть одбивать, то я не боюсь. Хай усі жінки будуть з ним такі, як ти. Знаєш, я, їй-богу, часом боюсь, щоб ви коли-небудь з Іваном не побились.

Марія (сміючись). Та ну? Гм. Може, й поб'ємось коли-небудь. (З нудьгою, схованим неспокоєм потягається, раптом). Муфто. їдьмо зі мною завтра в монастир. Хочеш?

Ніна. По що?

Марія. Там є один дуже інтересний монах. Він двадцять літ сидить в печері, прикутий за ногу до стіни. І по своїй волі нікуди не виходив. Подумай, Нінко, двадцять літ!

Ніна. Уявляю, яке там повітря в тій його печері. Брр.

Марія. І уяви собі: ні разу за двадцять літ не стригся, не мився. Нігті оттакі, чорні, покривлені...

Ніна. Ой, не говори. (Одсуває пастилю).

Марія. Хотіла б ти, щоб у тебе такий красунчик закохався? Га?

Ніна. Хай він тобі сказиться. Перестань, Марусю. їй-богу, мене починає нудити.

М а р і я. А я б хотіла. Страшенно інтересна фігура! У сто раз інтересніша за твого Йвана. Ну, що твій Іван? (Перекривляючи його, розтягуючи слова й роблячи ніби сонне обличчя), "Моя Ніночко, я вважаю, що кохання є приємна штука. Через те-е ти мене поцілуй два рази". Подумає, розміркує й поцілує два рази.

Ніна. І неправда.

Марія. А печерний монах — зовсім інша річ. Я вже пробувала пускать йому чортиків очима, та монахи не дають. От цікаво було б, коли б він закохався та виліз зі своєї печери та й побіг за мною. Треба постаратись. У житіях святих диявол раз у раз буває в образі жінки. Страшенно приємно бути дияволом!

Н і н а. І ти могла б поцілувати таку страшну мацапуру?

М а р і я. В кожному разі, з більшою приємністю, ніж твого чистенького Йвана. Мацапуру я принаймні розумію. Тут жага, стихія, дикунство, екстаз. Він убив трьох людей і думає, що це такий гріх, який треба відмолювать усе життя. І він знає, що таке гріх. Розумієш ти? А твій Іван — святий, без гріха, солоденька мамалиґа, кваша, благообразний інтелігент, бездарна поміркованість, нездатна ні на який гріх. А значить, і

ні на яку святість. (Перекривлює). "Вибачайте, мої панове, я вважаю, що алкоголь є отрута для організму, й через те я не буду пить". Фе, гидота!

Ніна (з сльозами). Неправда, він ніколи нічого такого не говорив, бо сам любить випить. Ти з злості говориш на нього.

Марія. Ого! А чого ж я злощусь?

Н і н а. А я знаю? Ти ввесь час нікому не даєш спокою: ні мені, ні Йванові, ні тітці. Наче ми винні, що ти зраджувала свого чоловіка й він кинувся під німецькі штики.

М а р і я. Та я ж диявол, Муфто. Я от і твого чоловіка спокушу, а він кинеться під жандармський арешт. Побачиш.

Ніна. Ти таки здатна на це.

Марія. Правда. А слухай, Муфто, а що, як Іван уже мій любовник, а я тільки навмисне оце дражнюся з тебе, щоб помаленьку підготовити тебе до цього? Га?

Ніна. Забирайся собі геть. Я не хочу говорити з тобою.

Марія (сміється). Ти часом не думала про це? Ні? Га?

Ніна (злякана). Ти неправду кажеш. Ти не смієш цього зробить.

Марія. Чому? Гріх, як каже твоя тіточка? Ах, Муфто ти тіточчина! Гріха на світі нема ніякого. Розумієш ти? Нема, пропав, помер гріх. Такти й тіточці своїй скажи. Гріх зостався

Щё в печерах у монахів та ще в печерних тіточок. А більше ніде нема. їй-богу, Муфто. Поїдь на фронт, і ти переконаєшся зразу. Там за одну годину робиться стільки всяких чудесних гріхів, що всім печерним монахам і тіточкам не відмолить за мільйони літ. Лежить собі, наприклад, чоловік в рівчаку, держить у руках рушницю й "пах-пах" — убиває собі людей. Всяка ж тіточка тобі скаже, що вбивати — страшенний гріх. Або ось, вривається одна купа людей до других і — лусь! хрясь! бах! — убивають, грабують, насилують, катують. А потім сидять собі, сміються, п'ють, співають, вихваляються. А це ж великий гріх, Муфто, красти, грабувати, насилувати жінок. Правда? Як говорить про це тіточка? А скільки, Муфто, гріхів там робиться проти сьомої заповіді! Чоловіки зраджують жінок, жінки чоловіків, любовників; лікарі мають жіночі гареми, сестри-жалібниці мають чоловічі гареми, міняються, продають. А всяке інше? Мужні герої обдирають ранених товаришів, добивають їх, крадуть у мертвих, гризуться за крадене. І головне, Муфтонько, головне в тому, що нема в цьому ніякого гріха. Ніхто не думає зариватись у печери й по двадцять років не вмиватись через це. Той монах із своїми трьома вбитими перед любою якою-небудь сестрою з фронту — немовлятко, інститутка щодо гріховності. Та я сама вбила своїми руками з десять німців. І можу хоч зараз убити тобі кого хочеш і ніякого гріха не буду почувати. А ти мене лякаєш: "Не смієш". Я чоловіка свого під самим його носом зраджувала з близьким його другом, а ти — "не смієш"... (Сміється).

Ніна (злякано). Марусю, ти серйозно чи жартуєш? Я боюся...

Марія. Розуміється, жартую, хіба ж ти не почуваєш? І жартом візьму та й заберу з собою на фронт твого Йвана. Га? І нічого серйозного в тому не буде. Хіба ж на світі є що-небудь серйозне? Плюнь, Муфто! Найсерйозніший чоловік, якого я бачила на світі коли-небудь, це є отой монах у печері. Але й той не вмивався двадцять літ. А сама я була серйозною, знаєш, коли? — як мені було год шістнадцять-сімнадцять. А особливо одного разу, як страшенно вилаяла Діву Марію за те, що вона

не допомогла мені на іспиті. От коли ще жив гріх на світі. Аж сіркою пахло од жаху. Хотілось оддати себе на катування, на роздирання звірів, стояти цілими ночами голими колінками на камінні. Як отой монах. А тепер... "Не смієш". Ну, скажи мені такий гріх, якого б я не сміла зробити! Ну, скажи, Муфто!

Ніна (зі сльозами). Ма-аню, я не хочу... Перестань...

Марія (сміється) Боїшся? Дурненька Муфто, нічого в житті страшного немає. Нудно тільки. От це найстрашніше.

Обережний стук в двері. Ніна. Ой, хто там?

Марія. Ввійдіть. Це, напевне, той монах.

Входить Середчук. Се редчук—невеличкий, худорлявий, старенький чоловічок, одягнений по-міщанському. На лиці весь час, навіть як говорить про серйозне, добра соромлива посмішка.

Середчук. Звиніть, пожалуста, що з таким опозда-нієм клопочу вас. Я — Середчук, отєц Михайла Середчука, студента, котрий...

Марія. А, ви батько Михася. Дуже приємно. (Вітається з ним).

Середчук (незграбно, але дуже ввічливо потискує руку їй і Ніні). Приятно познакомиться. Марія. Сідайте, будь ласка.

Середчук. Я до вас, звиняйте, по маленькому дєлу. Как, значить, мій син у неізвєсності, то я хотів би знать, де він знаходиться в настоящее врем'я.

М а р і я. Як "де"? Ту, у городі. От тільки що тут був.

Середчук (помалу з полегшенням хреститься). Ну, слава богу! Думав, що арештували вже.

Марія. А ви ж самі де живете? У селі?

Середчук. Нє, тут же, в городі. Та — вже я вам по секрету скажу, тільки не говоріть йому — он трошки сти-дається мінє. Ви, говорить, папаша, не про... про-ле-таріат, а мєлкобуржуазний господін. Я, звиняйте, таких слов не особенно понімаю, я не вчений. Ну й стидається.

Марія. А ви ж чим занімаєтесь?

Середчук. Я тепер занімаюсь по слюсарній часті. Ка-дась я був хорошим слюсарем, ну, тепер який уже там з мене слюсар. Та за слюсарство я уп'ять недавно взявся... Мєсяця два усього. А то в мене бакалейна лавочка була. Как почув, що йде старість, стало ломить руки, ноги, работать не в силах, ну, став шукать легшої роботи. Та й найшов лавочку. А Миші не спонравилось. "Ви, говорить, не пролетаріат і з народу кров смокчете". А яка там кров з тої лавочки? Як заробиш на харч, то й слава богу. Чесноє слово. Та ще многі просяться, щоб у борг дав. Просить, молить. Ну, бачиш, що біда. Бог з тобою: оддаси — оддаси, ні — ну то й так буде.

Марія. Ну, а Миша перестав сердитись?

Середчук. Та будьто би перестав. І книжки став читать мені. Я, признаться, плохо понімаю, старий уже до книжок, ну, йому не показую. Поддакую, грішний чоловік. Тільки ви вже, пожалуста, йому не розказуйте.

Марія. Ну, що ви, що ви. Ми розуміємо. Ви дуже любите його?

С е р е д ч у к. Та як же не любить? Один он у мене, нікого больше нема на світі. Уся моя втіха й надія. Якщо з ним, нехай його боронить бог,

що-небудь станеться, то й мені жить нема чого. Кому я нужний і навіщо мені те життя тоді? Нагорювався, нажився упольні. Годі з мене. Так він, значить, тут? І не больной?

Марія. Ні-ні. Та він от-от має прийти.

Н і н а. Ви посидьте у нас трошки, він зараз-зараз прийде. Може, чай будете пить? Я вам зараз... (Хоче встати).

Середчук (схоплюється, тривожно). Нєт, нет, покорно благодарю вас. Я лучче пойду сібє. А то, як побачить мене тут, застидається. Я й одєтий скверно, і говорить з благородними не вмєю. І ви йому даже не говоріть, що я був тут. Пожалуста, я вже прошу вас. Він казав, що як уже дуже чогось нада буде, то щоб я по тетому адресу обратився. Ну, звиніть, пожалуста, що побезпокоїв. Спасибі вам, що заспокоїли. До свідання. (Ніяково, незграбно прощається за РУКУ).

Марія. Всього доброго. Коли треба буде чогось, заходьте!

Ніна. Бувайте здоровенькі, приходьте до нас.

Середчук. Спасибі, спасибі... до свідання... (Кланяється посміхаючись, виходить).

М а р і я. От так "Миша". Ну-ну, я ж йому тепер задам...

Ніна. Ні, ти йому нічого не кажи. А то він од сорому забіжить безвісті. Бог з ним, він хороший.

Марія. Чекай, здається, гомонять, мабуть, наші приїхали.

Ніна (схоплюється, біжить з хати, по-дитячому кричить). Наші! Наші! Чую голос Івана! Приїхали! (Вибігає).

Марія, сама, схвильовано швидко чепуриться перед дзеркалом, хоче поправляти зачіску, але раптом сама себе спиняє: насмішкувато посміхається

й кидає зачіску, як є. Входять Чоботар Іван і Ангелок, несучи в руках: перший — велику валізку, другий — пакунок, загорнутий в папір. Іван — високий, кремезний, з чисто голеним лицем, квадратовим, упертим підборіддям і добродушно-ласкавими очима; ходить, говорить і робить усе дуже повільно, розмірно, немов обдумуючи кожне слово й рух. Одягнений

чепурно, з смаком, по-європейському, нагадує англійця. Ангелок — дуже худорлявий, негарний, з немов вимоченим лицем, з сірим, кострубатим, неохайним волоссям, яке стирчить на всі боки. Одягнений дуже неохайно, недбало, штани короткі, брудні, обтріпані, піджак куций, сорочка брудна. Говорить теж обтріпаними, незграбними фразами, перестрибуючи з одної думки на другу. Але любить виставляти себе як головну

особу в кожній акції.

Іван (помалу пускаючи валізку на підлогу). Ну от. Так. Тепер добривечір.

Ніна (обнімає його, пригортаючись, лащачись). Поганий, поганий, чого так забарився?

Іван. Не можна було, розумієш, раніш. І так добре.

Н і н а. А що тут таке? Можна подивитись?

І в а ". Зараз побачиш. (З посмішкою). Перенеси чемодан ближче до світла й подивись.

Ніна (хапається за ручку валізки, хоче підняти й не може рушити з місця). Ой! Як це ти ніс його? Що тут таке важке?

Ангелок. Зараз побачите. Треба, Іване, той, швидше... Взагалі, як не... До ранку неодмінно. Іграшкам тут не місце... (До Марії). Тут, розумієте, цілий клопіт вийшов. Я сказав, щоб Василь вдома сидів, а він той... пішов. Без нього неможливо було... А тут хазяйка, боїться. Ну, без Василя...

Ніна. Що без Василя? Що? Я ніколи нічого не розумію, що говорить Ангелок. Іване, скажи йому, щоб він не говорив так кострубато. І щоб не копався, як говорить, у своїх папірцях.

Ангелок (говорячи, любить виймати у себе з бокової кишені папірці й щось заклопотано шукати серед них). А ви той... не той... не перешкоджайте. Ну, без Василя. Мусив сказати Йвану, щоб брав та ніс. Нічого не зробиш. І взагалі, щоб до ранку. Ну, треба починать. (До Ніни). У вас ще одна лампа є?

Н і н а. А що буде? Навіщо?

Іван. Так-так, лампу необхідно. Будемо складати прокламації. Тут друкарський шрифт і каси. Треба, щоб до ранку все було готово.

Ніна. Ой, як це інтересно... І я буду складати?

Ангелок. Аякже, так і той... і будете.

І в а н. І ти будеш. А ви, Марусю, ще не зволили змінити свого настрою? Будете складати?

Марія. Ні, ще не змінила свого настрою й буду складати.

Іван (увічливо й гумористично вклоняється). Дуже приємно бачити таку постійність.

Марія (так само вклоняється). Дуже рада, що роблю вам приємність. Це так рідко буває.

Ніна. Ну, почали знов. Давайте швидше складати! Я хочу подивитись. Другу лампу треба? Ходімте, Ангелок, принесете. Чуєте? Чуєте, Ангелок? Беріть самовар, несіть за мною. Та покиньте ви свої папірці. От кара господня з цим чоловіком!

Ангелок (посміхається з виразом вибачливості й вищості). Власне кажучи, вам слід би було інакше той... гіе гаяти часу. До ранку треба конче... (Бере самовар).

Ніна. Він так говорить, ніби на тиждень кудись виїжджає. Ой, Ангелок справжній! Та куди несете? Не в ті двері. Ой-ой! Мацапуро. (Підпихує його в спину й виходить за ним).

Іван (розпаковує валізку). На шість годин ранку треба встигнути. Гм, навряд. Це так що, мабуть, навряд. (Робить дуже повільно, розмірено).

Марія (стоїть біля нього і з посмішкою слідкує за його рухами. Перекривляючи його, розтягуючи слова). Чому ж не встигнете? Ви з такою експресією, так блискавично все робите, що аж в очах миготить од ваших рухів.

Іван (добродушно, ясно посміхається до неї). Така вже, видно, вдача, Марусенько. Так, мабуть, бог дав.

Марія. Страшно цікаво подивитись, як ви обнімаєте жінок. Так само, як оце валізку розв'язуєте?

Іван. Я можу показати, коли ви так цікавитесь.

Марія. Ох, подумаєш. Ви можете показати? Такий високоморальний, благочестивий, ідейний чоловік? Та ви хіба знаєте, що таке кохання? Уявляю собі, як ви обнімаєте... (Показує, роблячи заклопотане лице). Гм, так... А тепер отак-о. (Сміється). Страшенно палкий з вас любовник був би...

Іван мовчки пильно, серйозно дивиться на неї.

Марія. Ой-ой, не буду, не буду, не буду. Зараз нотацію, проповідь, акафіст буде читати. Ради бога, простіть, нізащо більше не буду.

Іван. Гм. Якось все... чудно.

Марія (перекривляє). Гм. Якось і мені все це... чудно. Іван. Ну, добре! (Починає жвавіше розв'язувати валізку).

Марія (з хитрою посмішкою слідкує за ним). Тихше, Іване, тихше, ви шворки порвете. Куди ви так поспішаєтесь? Що з вами?

Іван (випростуючись). А що з вами таке, скажіть ви мені? Га?

Марія (раптом ступаючи до нього, швидко, гарячим шепотом). Сказати? Га? Хочете, щоб сказала? Хочете? Іван. Хочу.

Марія. Ну, так слухайте. Я... (Пауза). Я купила собі нові черевики. Подивіться. (Показує і сміється). Чудесні, правда?

Іван. Гм. Непогані. Скільки дали? Марія. "Гм". Двадцять карбованців. Іван. Дешево як...

Марія. Навіть черевиків не варта! Бідна я! Ну, бог з вами. Поїду на фронт, там дорогих черевиків не треба. Ніна аж перехрестилась, як довідалась, що я завтра їду на фронт.

Іван (вражено). Завтра на... Та ви жартуєте.

М а р і я. Я, добродію, ніколи не жартую. Чого це вас так дивує?

Іван. Чекайте, а партійна ж робота? А лазарет ваш? Марія (важно). Я їду боронити рідний край, високоповажний пане.

Іван. Гм. Коли ж це ви придумали? Марія. "Гм". Сьогодні, вчора. Я знаю коли! Іван. Через що? Марія. Так собі.

Входить Ангелок з лампою.

Ангелок. Ну, тепер, значить, так. Ви вже розв'язали, Іване? А де текст? Та ви ще не розв'язали! Що ж ви робили?

Іван. Зараз розв'яжемо, чого там. (Розв'язує). А де ж Ніна?

Ангелок (помагаючи йому, невдоволено). Нічого не роблять, балачки... Ніна ваша щось там той, їсть... Ну, от тепер, значить, так. Ви відмикайте, а я тим часом текст... Ні, касу спочатку... Давайте касу.

Марія. Страшенно ви, Ангелок, безпорадний командир.

Ангелок. А ви той, лучче помагайте. Несіть оце туди, на той стіл.

Марія. Слухаю. (Бере вийняту з валізки частину каси й несе її до столу).

Іван. Ангелок, не захоплюйтесь дуже, не захоплюйтесь, розсиплете.

Ангелок(зневажливо). Не турбуйтесь... От чорт! (Розсипав).

Іван. Бачите? Ну, нічого, трошки. Треба переносити потрошки. Марусю, вй переносьте шрифт. Добре?

Марія. Все, що скаже начальство.

Ан гел ок (серйозно). В такому разі, той... От що... Підождіть. (Марія й Іван лукаво переглядаються). Ага, так. Так ви хочете так? Ну, беріть, беріть. Кладіть на той стіл. Тут по літерах пакунки. Яка це літера, "ж"?

Марія. Так точно, пане Ангелок.

Ангелок (поважно). Так. Умгу.

Марія. Куди скажете, класти?

Ангелок. Там у касі знайдіть "ж" й висипте у скри-ночку. Та не розсипте, бо ви... Знаю я вас. Марія. Слухаю, пане Ангелок.

Вбігає Ніна, щось жуючи.

Н і н а. І я. І я. Що мені робить? Марія. Цілуй швидше Івана. Ніна. Через що?

М а р і я. Та ти ж питаєш, що тобі робить.

Ніна. Ай, дай мені спокій. (Вередливо). Іване, що мені робить? Я теж хочу помагать.

Іван. Добре. Зараз. Іди сюди. Бери ось ці пакуночки. Розумієш?

Ніна. Розумію.

Іван. Тільки обережно бери, щоб не розсипать. Прочитай, яка літера насипана там, потім ту літеру знайди там, у касі, й висипай.

Ніна (дуже уважно). Добре.

Марія (підходячи, тоном Івана). Потім вернись, нахились над валізкою, простягни руку, візьми пакуночок, та обережно, помалу, щоб не розсипать. Одхились, повернись і йди до каси. Розумієш?

Ніна. Іване, скажи їй, щоб вона не чіплялась до мене. Що це таке?

Іван (строго). Марусю. Шумійте чіплятись до Ніни. Іди сюди, я тебе пожалію.

Ніна (лащиться до нього). Вона цілий вечір сьогодні шпигає мене.

Іван. Ах, бідна моя дитинка. (Голубить її). От я їй задам...

Ніна. І говорить всякі дурниці про тебе. Іван. Нехай, нехай: я їй покажу говорити про мене дурниці.

Марія. Ну, от і знайшла собі роботу. Бачиш, дурненька. Я ж казала...

Н і н а. А ти роботяща. Ну, й буду цілувати, й буду. А що? Ага!

Іван. Гм. Тільки дві роботи все ж таки, разом важко робити. Або цілуватись, або шрифт розкладати.

Ангелок. Ну, от, той... цілуються.

Марія. Нічого, Іване, ми поділимось. Ви цілуйтесь собі, а ми будемо шрифт розкладати.

Ангелок. Ну, треба поспішати. Що справді... цілуватись.

Ніна. Ну-ну, Ангелок... Ми вже будемо робить. У, та важкі які. Яка ж це літера? "К". Тепер туди, Іване?

Іван. Туди, туди. Ти носи, а я буду тобі подавать.

Марія. Може, вже й мені подаватимете, коли ваша така ласка?

Іван. Прошу, з великою охотою. Ніна. Ага, тепер і тобі. А сама сміялась.

Ангелок (строго). Тільки швидше, Іване, й не розсипте, обережно.

Іван. Добре, добре.

Ніна. Ангелок — справжній генерал.

Ангелок (самовдоволено, трішки засоромившись, посміхається). "Генерал". Самі ви генерал. Коли з вами інакше не можна... Цілуються, наприклад, тут. Кожна, кожна хвилина, можна сказати, той... А вони... Революціонери.

Марія. Так їх, Ангелок, так. Що, справді, затіяли тут...

Швидко входить, захекавшись, Михась, схвильовано, пошепки говорить. Михась. Жандарми йдуть. Поліція. Тікайте. Всі на мент кам'яніють.

Іван (зразу швидко підвівшись, твердо, рішуче). Далеко?

Ніна (з жахом, пошепки). Ой, боже мій!

М и х а с ь. Ні, недалеко... Ху, не можу... говорить. Ідуть уже сходами. Зайняли всі виходи. На подвір'ї поліція. Я думав, не до нас. Слідкував увесь час з парадного.

Ангелок (без ладу починає пхати собі в кишені шрифт). Я так і знав. Я так і знав, що ж тепер? Га?

Іван (рішуче, сильно, зовсім іншим голосом і тоном, ніж звичайно). Перш за все не хвилюватись. Ми маємо ще час. Ангелок, одчиняйте двері на балкон. Швидко. Та киньте шрифт, на якого біса він вам? Марусю! Драбинку. Ніно, не хапай мене за руки, не трусись. Нічого страшного нема. (До Михася). Вони були далеко від вас?

Михась. Поверхи на три нижче. Тепер уже, мабуть, підходять.

Марія (вийнявши з буфету мотузяну драбинку, підносить її Йванові; серйозним, але майже спокійним голосом). Ось є. Що далі?

Іван. Давайте. (Бере драбинку й біжить із нею до Ангелка і з ним разом одчиняє двері на балкон. Вибігає туди. Видно, як прив'язує драбинку).

Марія вибігає в сіни.

Михась. Куди ви? Вони зараз будуть дзвонить. Ми не встигнемо. (Біжить до вікна, дивиться на вулицю).

Ніна стоїть, злякано труситься, прислухається.

Іван (вбігаючи). Готово. Можна спускатись. Ніно, йди. Де Маруся?

Ніна. Вона... вона вийшла.

Іван (сердито). Що за дурниці? Куди? Для чого?

Марія (вбігаючи з одежею в руках. До Ніни). Бери своє пальто, одягайся. Іване, ваше пальто, капелюх... Іван. А ваше ж де?

Марія. Я встигну. Драбину приробили? Ну, швид... Голосний дзвінок. Усі на мент застигають.

Іван (шепотом, спокійно). На балкон, швидше.

Марія (пхає Ніну). Швидше, швидше, ради бога!

Іван. Михась, Ангелок, спускайте жінок. Вони зараз будуть ламати двері. Ми не встигнемо. Я піду їх затримаю.

М а р і я. Ви не маєте права цього робити. Подивіться на Ніну. Беріть її і спускайтесь. Я задержу.

Дзвінок і зараз же гупання в двері. Крик жіночий.

Марія. Вони ламають. Олена Карпівна прокинулась. Швидше, я вам кажу.

Ангелок (розтеряно хапає Ніну й тягне її до балкона). Ходімте, ходімте...

Ніна. Іване, Іване. Я не піду без Івана.

Марія (пхаючи Івана). Та йдіть же ви. Ах, господи! Михасю, чого ж ви?

Михась. Я зостанусь, я задержу.

Ніна. Ва-аню.

Іван хапає її й майже виносить на балкон.

Марія (злісно штовхає Михася до балкона). Ідіть-бо, я вам кажу. У вас старий батько. Швидше. Чуєте?

В квартирі тупотіння ніг. Дзвінок. Михась, махнувши1 рукою, вибігає. Марія біжить у передпокій. Іван ще раз виглядає, зачиняє за собою балконні двері й зникає. Чути голосні балачки, брязкіт острогів, важкі кроки, шамотня.

Входять: Марія, Сталинський, поліцай, жандарм. Сталинський — років 38, з довгою викоханою чорною бородою.

Марія (йдучи попереду жандармів і поліції). А це моя кімната. (Спокійно зупиняється і стоїть).

Сталинський (дуже ввічливо, майже ніжно). Ага, це ваша кімнатка! Дуже приємно, дуже приємно. Мила кімнатка.

1-й поліцай (знаходить на столі шрифт і зараз же підносить до Сталинського). Типограхфія, ваше високоблаго-родіє.

Сталинський (живо). А-а, шрифт. Он як. Багато? 1-й поліцай. Так точно, порадошно. (Показує рукою на стіл).

Сталинський. Ага, це тільки що, очевидно, принесений. (До Марії, дуже привітно, добродушно). Правда?

Марія. Хіба вам не все одно, коли принесений?

Пристав (розглядаючи валізку). Пудів зо три буде. (До поліції). Двері на балкон подивись. Живо!

2-й поліцай. Там какаясь біла вещ, ваше високоблаго-родіє.

Пристав. Подивись. Корніенко, книжки передивись. Шрифт у одно місце. Та не розкидать мені.

Сталинський (ходить по кімнаті й уважно роздивляється. До Марії ласкаво). А чия ж це друкарня, дозвольте спитати?

Марі я. Моя.

Входить Олена Карпівна, закутана в велику хустку.

Олена Карпівна (зачувши слова Марії, гордо, велично). Прошу вас не вірити. Ця особа живе тут в гостях. Квартира ця моя і друкарня моя.

Сталинський (з ласкавою й серйозною посмішкою). А, ваша? А дозвольте вас спитати: для якої потреби ви маєте у себе друкарню?

Олена Карпівна. То моє діло. Тільки я вам заявляю...

Марія. Олено Карпівно, ну навіщо ви це?.. Олена Карпівна. Я вас не розумію, Маріє Антонівно.

В цей час другий поліцай знаходить драбинку на балконі і кличе знаками туди пристава. Пристав через якийсь мент вертається з драбинкою в руках у кімнату і прямує до Сталинського.

Пристав (тихим голосом). Мотузяна драбинка.

Сталинський (жваво). Де була? На балконі? Значить, вони тудою тільки що втекли. Що ж ви мені показуєте її? Свисніть моментально. Вони ж тут, на подвір'ї, в сусідніх квартирах. Обшукать весь будинок.

Пристав. Слухаю, ваше високородіє. (До поліцаїв). Подать свисток на двір. А ти, Сівашов, біжи на вулицю. Стій, я сам. (Вибігає).

Сталинський(<Зо Олени Карпівни і Марії). На великий жаль, доводиться турбувати вас такої пізньої години, але що зробиш. В тих кімнатах нікого більше немає?

Олена Карпівна. Немає. (Раптом). Я сподіваюсь, що ви, арештовуючи мене, дозволите взяти з собою необхідні речі? А також Євангеліє.

Сталинський. О, будь ласка, будь ласка. Але ви зовсім даремно гадаєте, що я вас буду арештовувать. Абсолютно непотрібно. Я от попрохаю тільки шановну паню поїхати зі мною на півгодинки в управління — там напишемо про-токольчика. Шрифт ми, розуміється, мусимо забрати у вас. Це вже прошу вибачити мені, але ж ви не маєте промислового дозволу на хатню друкарню? Ні?

Олена К а р п і в н а. Ні, не маємо.

Сталинський (тим же ввічливо-серйозним тоном). Ну, от бачите. Значить, ви незаконно тримаєте у себе без дозволу промислове знаряддя.

Олена Карпівна. Хіба ж я не маю права тримати у себе промислові речі?

Марія. Ах, Олено Карпівно, жандарм глузує з вас, а ви...

Сталинський (поспішно, навіть з образою в голосі). Бог з вами, бог з вами. Де ж ви тут бачите глузування? Я цілком серйозно кажу, що не маю за що арештовувати шановну лані. А шрифт мушу конфіскувати. Вас*же прошу зі —мною на півгодинки для протоколу...

Пристав (вбігаючи, радісно). Дозвольте доложить. Злочинці спустились в квартиру під нею. Вони арештовані.

Сталинський. Ага! Чудесно. Так прошу вас, шановна пані. (Показує рукою на двері. До пристава). А ви тут самі докінчуйте трус.

Пристав. Слухаю.

Сталинський, погладжуючи бороду рукою й задоволено посміхаючись, помалу виходить за Марією й Оленою Карпівною.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Кабінет жандармського підполковника Сталинського. М'які фотелі 2, шафи з актами, бібліотека, портрети царів, стіл. Одні двері — в прийомну, другі — в сусідню кімнату. Велика шафа з скляними дверцями, запнутими зсередини сітчатим серпанком. В кімнаті Ніздря й Вахмістр. Ніздря — років 50, високий, худий,— з понурими чорними вусами і хмарним

лицем п'яниці. Вахмістр — молодий, франтуватий.

Ніздря (стоїть біля шафи й тримає в руці табакерку з табаком, з якої часом нюхає). А ти думаєш, ти на старість не дойдьош до тетой шафи? Дойдьош. Каїн доведе.

Вахмістр. Я на казьонной службе, мені він нічого зробить не в силах. (Прибирає на столі).

Ніздря. Хто? Каїн не в силах? Понімаєш ти, з носа та в рот. Та Каїн, брат, тобі кого хоч, самого генерала, как схоче;

в острог посадовить. "Казьонна служба"! Він тобі з кого хоч, з усіх апостолів юд може поделать. Я по какой причині в нього на шкафном положенії состою? Га? Я до Каїна, знаєш, хто був? Га?

Вахмістр. Та чув, машиністом.

Ніздря. Так ото ж понімай! А познакомився з цим Каїном, і от що получилося. Га? Достоїн я, щоб мене полові у трактирах по морді били? Совершенно упольнє достоїн. А хто причина? Каїн. Та ти мене, бувало, ножем ріж, огнем печи, щоб я товариша виказав. А тепер? Гм. "На казьонній службі"! Ну, згадаєш моє слово: уб'ють Каїна.

Вахмістр. Хто?

Ніздря. Найдуться такі. Та ти перший можеш убить, знаєш ти це чи ні? Посміхаєшся. А от згадаєш мене. Хіба це офіцер как офіцер? Це диявол. Вєрно, диявол. Нечистий дух. Ти смотри: другі офіцери як спольняють службу? Прийшов, позанімався, скільки полагається, того допросив, тому приказав, там підписав, напився чаю, покурив і пішов додому. Так. А тетот?А тетот нє-є. Тетот не довольний допросом, не довольний тим, що чоловік сидить у тюрмі год, два, три, що, може, здоров'я потеряв. Йому наплювать. Що йому допрос? Йому душу свою давай. Понімаєш? У душу йому нада залізти, сковирнуть її, обплутать, обснувать, як паукові. От що йому нада. От він мене у шкафу засадовить, щоб я записував і підглядав за арештованими. І сиджу, сукин син, сиджу. Скаже задушить своїми руками — і задушу. А як він насилував тут оту, що потом повісилась у тюрмі, хіба ж я не сидів отут у шкафі й не бачив того? Бачив і не пікнув. А спробуй я пікнуть про це, то іменно, що тільки пікнув би.

Вахмістр. Ав шкафі ж таки чхаєте?

Ніздря. Ну, а ти не чхнув би, якби бачив, що чоловік от-от лізе сам у павутиння? Га?

Вахмістр. Так ви ж проти служби. Змєну, значить, дєлаєте.

Ніздря. Яку службу? Хіба по службі полагається чоловіка заплутувать? Када він винуват,— допроси його, суди, в тюрму одправ. А не совращай його душу страхом і обманом.

Вахмістр. А Каїн на цей щот сволоч порадошна, то правда.

Ніздря. У-у, сатана, нечистий дух. Стой, кажись, сам іде. Його голос. Оце, значить, уже тих мовчунів на допрос привезли.(Хова в кишеню табакерку). А молодці. Сім місяців б'ється з вими й ні одного слова не добився. Тшш.

Входить Сталинський.

Сталинський (різко, сухо, строго). Приготовлено все?

Ніздря (влесливо, з м'якою запобігливою посмішкою). Так точно, ваше високоблагородіє.

Сталинський (до вахмістра). Впусти паню Чоботар.

Вахмістр мовчки повертається й виходить.

Сталинський. А табакерка де? Ніздря. Дома зосталась, ваше високобл... Василь Павлович.

Сталинський. Чхать не будете?

Ніздря. Боже борони, Василь Павлович! Що ж я, служби не понімаю, чи как? Ну, согрішив у той раз, так хто, Василь Павлович, не грішний?

Сталинський. Ну, на місце. В будку. Марш!

Ніздря зирка на нього, одчиняє шафу н залазить у неї.

Сталинський. Папір, перо, все є? Ніздря. Так точно, Василь Павлович. Прикажете замкнутись?

Сталинський. Замикайтесь.

Ніздря зачиняє за собою двері шафи. Сталинський сідає за стіл, готує теку

з паперами.

Вахмістр попереду, за ним Ніна входять. Ніна схудла, змарніла, з боязкими широкими очима, в теплій в'язаній блузці й дитячій, теж в'язаній, шапочці. Вахмістр пропускає Ніну вперед і виходить.

Сталинський (прибирає вигляд простої, добродушної людини; ввічливо встає, подає стільця). Сідайте, будь ласка. Ще раз вибачайте, що знов потурбував вас. Знаю, знаю, лаєте мене, а що ж я маю робити? Ну, так як, і сьогодні мовчатимете?

Ніна мовчить і засува руки в рукав — видно, їй трошки холодно.

Сталинський. Вибачте, вам, здається, трошки холодно? Може, дозволите скляночку чаю? Я гадаю, що це така штука, що й од жандарма можна прийняти. Га? Дозволите? (Надушує гудзика дзвінка).

Ніна мовчить і дивиться повз Сталинського.

Сталинський (сміється). Ну, ви ж і запеклий народ. (До вахмістра, що входить). Дві склянки гарячого чаю. (Вахмістр виходить). Так. Ну, так що ж мені робити з вами, мовчунами милими? Мені наказано начальством покінчити вашу справу за всяку ціну. А як його скінчиш, коли ви такі

непохитні? Я б уже й сам радий одчепитись од вас, аби мені хоч дві-три чисто формальні графи заповнить. І тоді — бог з вами, одчепіться од мене. (Добродушно сміється). Ну, на формальні запитання будете відповідать? Де родились, де вчились? Тут же нічого страшного немає. Га?

Ніна не рухається, мовчить. Вахмістр входить з чаєм, ставить на стіл,

виходить.

Сталинський (підсовуючи склянку Ніні). Прошу. Будь ласка, погрійтеся.

Ніна не дивиться на чай, мовчить.

Сталинський (з захопленням сміється). А, їй-богу, мені це подобається. Я це люблю. Таких противників я люблю. Оце видержка, сила, строга тактика. Прекрасно, прекрасно! І скажу вам так, знаєте, по щирості, не по-жандармськи, а по-людськи. (Озирається, тихіше). Держіться раз у раз такої тактики. Мовчіть і ні пари з уст. Головне, ні одного згуку, ні одного слова. Для нашого брата, жандарма, нема нічого гірше, як отаке абсолютне мовчання. Це, я вам скажу, вбивча, безнадійна штука. Туман, непроглядний туман. Я, по правді сказати, зовсім поганий жандарм, мене таке мовчання просто вводить в апатію, і я готов сяк-так замазати справу, швидше зіпхнуть її з рук. Як от з вами. А от є у нас такі поети жандармського діла, яких така, як ваша, тактика доводить до сказу, до хвороби. Ій-богу. Нехай арештований бреше, заплутує, вигадує, нехай лається, аби не мовчав, аби подав голос одним, двома словами "не знаю", або "не хочу відповідать", або що-небудь. Тут, розумієте, з психологічного боку важне отаке подавання голосу. Розумієте? Бо коли арештований каже "не знаю" або "не хочу відповідать", то цим він усе ж таки відповідає. Він уже входить в певний контакт із слідчим. Ви розумієте цю різницю? Розумієте?

Ніна мимоволі з цікавістю починає слухати його й киває головою.

Сталинський. Ні, ви не розумієте саму ідею цього бажання? Розумієте? Ніна. Розумію.

Сталинський. Тут одно-два слова, кивок голови, й уже тоді піде. А от з вами просто біда. Але ви молодці! Аж шкода, їй-богу, що вам доводиться все ж таки дорогенько платити за цей принцип. Наприклад, ваш чоловік. Чудесна, значна, сильна особа. Але... (сумно хита головою) тюремний лікар казав про нього неприємні речі.

Ніна тривожно дивиться на нього.

Сталинський. Не знаю, чи буду я ще з вами бачитись і чи варто вам це казати?

Ніна (тривожно). Він хворий?

Сталинський. Ні, так щоб дуже, то не можна сказати, але... у нього починається туберкульоз. Ви це, мабуть, знаєте? Йому треба якомога швидше з тюрми вийти. Інакше...

Ніна (гаряче). Господи! Так випустіть же його.

Сталинський (посміхаючись). Будь ласка. Будь ласка. Та ви ж самі не хочете виходить. Як же я вас випущу, коли я не можу пустих формальних відомостів записати? Наприклад, я й досі не знаю, коли ви подружились.

Ніна. Ну, три роки.

Сталинський. Ну, от бачите. Три роки, а ваша шановна тіточка каже — три з половиною.

Ніна. Ну, може, три з половиною.

Сталинський. Отак-о. "Може, три з половиною". Та мені ж треба точно це знати. Ви, здається, жили тоді в Полтаві?

Ніна. В Полтаві.

Сталинський. Але подружились ви ще до знайомства з Михайлом Буначенком?

Ніна. З Буначенком? Ні, ми познайомилися з Буна... (Злякано замовкає).

Сталинський. Ну, от ви й злякались уже. Так я й знав. Ну що тут такого, що ви знайомі? Це ж не революціонер, а мирний обиватель собі...

Н і н а. Я не можу відповідати вам. Одпустіть мене.

Сталинський. Як хочете. Як хочете. Я тільки в ваших інтересах. Чим довше я не зможу зібрать про вас формальних відомостів, тим довше ви сидітимете. А здоровля вашого чоловіка від того не покращає. Як хочете, наприклад, мені треба чисто таку... пусту справочку: за скільки день до того, як у вас в квартирі була друкарня, ви з вашим чоловіком їздили у Миронівку.

Ніна. Вибачайте. У нас ніякої друкарні не було.

Сталинський. Ах, простіть, я не так висловився. Як ми прийшли до вас на квартиру, за скільки день до того ви виїхали?

Н і н а. Я не знаю. Пустіть мене.

Сталинський. Ви не хочете відповідати чи не знаєте?

Н і н а. Я не хочу відповідати. Чи, той я не знаю... Я ні про що не знаю. І я не хочу відповідать. І пустіть мене. Я вас прошу... Я не можу... (Говорить з сльозами в голосі).

Сталинський. Добре, добре. Я ж нічого. Зараз же вас одведуть, ви не хвилюйтесь. (Дзвонить). Я ж тільки для вашого добра хотів. Не я сиджу, а ви. Я тільки службу виконую. (Вахмістру, що входить). Одвести пані Чоботар у прийомну. Прощайте. Ще раз вибачте, що потурбував.

Ніна, не уклонившись, хапливо виходить.

Сталинський (тихо до вахмістра). Підожди. Івана Чоботаря. Під час допиту я викличу Марію Ляшківську. Потім подзвоню три рази. Чуєш? Тоді ввійдеш і скажеш, що мене негайно просить до себе на хвилинку генерал. Чуєш?

Вахмістр (тихо). Слухаю. (Виходить за Ніною).

Сталинський (швидко підходить до шафи, одчиняє). Про Буначенка записано?

Ніздря. Так точно, Василь Павлович! Напрасно ви тільки пустили її так швидко, вона б іще сказала. Уже була на мазі.

Сталинський (мовчки відходить). Замкніться.

Ніздря хапливо зачиняється. Входить з вахмістром Іваи, дуже схудлий, зарослий бородою, під очима сині западини, часто кашляє, беручися за груди. Іде помалу, слабо тримаючись на ногах, як людина, що недавно встала після тяжкої хвороби, горбиться.

Сталинський (попереднім своїм тоном, м'яко і добродушно). Прошу сідати. Дуже, дуже мені прикро, що доводиться турбувати вас, але що ж зробиш, мене турбують через вас. Ну що ж, як ваше здоров'я?

Іван сідає помалу, немов сам у хаті, виймає цигарку.

Сталинський (поспішно витягає сірники, запалює й підносить). Прошу.

Іван, ніби не бачачи, так саме, не хапаючись, запалює свого сірника й

закурює.

Сталинський (сміється). Ех, панове, панове! І сміх із вас, і горе, і жаль на вас дивитись. Самі собі шкодите, а нас катами називаєте. Дивився я оце на вашу дружину й думав собі: ну за що. ж хоч оця дитина страждає? Кому то потрібно? Молоде, невинне, сидить у тюрмі, тужить. Ах, ви! Вважаєте себе за людей гуманних, чулих, чесних, а робите таку жорстокість над найближчими вам людьми. Егоїсти ви, мої панове, та й більш нічого. Егоїсти і боягузи. Нема у вас ні гідності, ні честі: напакостять, нашкодять, а потім ховаються за спідницю і примушують за себе майже дітей страждать. А що, не так? Ну для чого ви держите у тюрмі вашу жінку? Я вам кажу: ну, дайте мені відповідь на два-три чисто формальних запитання, і я випущу вашу жінку. Ні, не хочете; нехай, мовляв, і вона сидить зі мною. Неправда хіба? Ні? Ага, вам тут легко мовчать, я знаю. Ні, коли ви такі герої, коли ви такі сміливі люди, так виходьте на бій одверто, груди на груди. Ану, я вам даю слово, що як тільки заговорите, так моментально я вас накрию й за два допити довідаюсь все, що мені треба. Хочете заклад? Бачите, я чесно пропоную вам бій і відкриваю свої карти. Ну?

Іван сидить і поводиться так, ніби нікого в кімнаті, крім нього, нема. Курить, подивляється навкруги, позіхає, кашляє.

Сталинський. Ну, правда, чесність у вас не в пошані, я знаю. Вибачайте, що про таку нісенітницю забалакав. Джентльменства ви також не розумієте. Ви розумієте тільки страх. Правда? Ну, в такому разі, чого ж ви боїтесь? Щоб не сказати на самоті зі мною чого-небудь зайвого? Боїтесь, щоб товариші в чомусь не запідозрили? Добре. Я можу

покликати сюди ваших товаришів. Говоріть при них. Згоджуєтесь? Мовчання — знак згоди. Чудесно. Зараз покличемо ваших товаришів, як вам так цього хочеться. (Дзвонить). Можна й це зробить для вас. (Вахмістрові, що входить). Попрохай сюди пані Марію Ляшківську. Швидко. (Вахмістр виходить). Ви нічого не маєте проти цієї особи?

Іван ніби не чує.

Сталинський (цинічно сміється). Приємна дамочка. Але, по правді, ваша жіночка мені більше подобається. Таке собі пухкеньке, м'якеньке. Вона в вас, здається, лоскоту боїться. Га? Я її трошки обняв, а вона зараз же зовсім по-дитячому сміятись почала. Хе-хе-хе. (Пильно дивиться, жде, іншим тоном). А правда, з мене немудрий жандарм? Ви собі сидите й думаєте: якими дурницями хочете розсердити мене, щоб моя жінка та під обіймами поганого жандарма засміялась. Правда, так думаєте? Але, я вам скажу, буває, що й сміються, буває, ви не думайте. Може, не зовсім хочеться сміятись, а коли треба... Розумієте, треба — то із жандармами сміється. І не тільки сміється, а буває дещо й більше. В жінок це буває. У них серце м'якше, більше. Вона готова свою честь ради коханого в жертву принести. А ваша дружина, здається, любить вас дуже-? Га? (Сміється).

Входить Марія, не пізнає Івана, підходить до столу.

Сталинський (біжить їй назустріч, дуже привітно). Прошу, прошу! Сідайте, будь ласка. Вибачте, що турбую вас... Ось тут...

Іван (підводиться, посміхається до неї, простягає руку). Невже не пізнаєте?

Марія. Господи. Та не може бути! (Хапає його руку, не випускає, вдивляється). Боже, що ж вони з вами зробили! Я чула про вашу хворобу, але не уявляла...

Сталинський. Вибачайте. Добродій Чоботар висловив бажання,, щоб я покликав кого-небудь з товаришів, і тоді він буде давати відповіді.

Марія (швидко, здивовано дивиться на Івана). Ви справді?..

Іван (ніби не чувши цього). Ну, як же ви живете?

Марія (зрозумівши Івана). О, я прекрасно. Панам жандармам не так-то легко довести мене до такого стану, як вас. Та ви сядьте. Вам, видно, й стояти трудно, а тут іще в такому чудовому місці, як оце...

Сталинський. Ви, панове, самі винні, що губите своє здоров'я. Я вам давно раджу.

Марія. Ви були в лікарні?

Іван. Трохи був.

Марія. Запалення легенів?

Іван. Та здається. Неважно. Ну, як там Ніна? Бачите її коли-небудь?

Марія. Аякже. Майже щодня. Нічого, добре себе почуває, не турбуйтесь.

Сталинський. Мушу перебити вашу розмову, вибачте,ради бога. Але ж я вас тут скликав не для побачення. Пан Чоботар виразно сказав мені, що може відповідати на мої запитання тільки при свідках. Я...

Іван. Скільки ж це ми не бачились?

Входить вахмістр.

Вахмістр(<Зо Сталинського). Ваше високоблагородіє, їх превосходительство просять вас на хвилинку до них у кабінет по екстреному ділу.

Сталинський. Зараз?

Вахмістр. Так точно.

Сталинський (невдоволено). Гм. Чорт... Я занятий зараз.

Вахмістр. Просили. Приказали сказать, дуже екстрено.

Сталинський. Добре. Зараз іду.

Вахмістр виходить.

Сталинський. Мушу протягти ваше побачення. Сподіваюсь, що за це ви, принаймні, будете привітніші зо мною. (Приємно посміхається й виходить).

Іван. Гм. Що ж це значить? Га?

Марія (ніжно перекривляє його). "Гм". Такий і зостався.

Але, господи, як змінився! Борода ще ця, я просто не впізнала.

Іван. Не дозволяють чогось стригтись. Ну, як же ви? Але постійте, що ж це значить, що він лишив нас тут удвох, без варти? Це щось...

М а р і я. А, та чорт з ним. Дайте на вас як слід подивитись. Я ж стільки думала про цей момент, стільки уявляла, як ми зустрінемось. І ніколи не думала, що це буде так. Господи. Бідний ви мій, хороший. Ах,

що там за церемонії. (Pan-том сильно обнімає й жагуче цілує). Все одно. Нехай тепер.

Іван (вражено, розтеряно). Гм. Що ж це?..

Марія. "Гм". А ви що ж думали? Що ж ви уявляли? Що я ненавиджу вас? Що я раз у раз ненавиділа вас? Ну, почекайте, це потім. Я щось хотіла важне сказати, поки можна. Чекайте. Він зараз може прийти і... Ох, я не знаю, з чого почати. Таку масу треба сказать, що все розбігається. Чи у вас білизна є? Ні, не те, дурниці я кажу. Ага. Ну, як друкарня? Де вона?

Чути чхання.

Іван (озирається). Хтось, здається, чхнув тут? Марія (теж озираючись). Ні, то, певне, в сусідній кімнаті.

Іван. Підождіть... Ви скажіть мені... Я не... я не розумію... Що це було?

Марія. Ах, ви мій благочестивий. Ну, що ж це було? Як ви гадаєте? Я вкусила вас, правда? Ні, я не можу вас бачити таким. Я не можу. Невже ж не можна втечу зробити? Ніяк? Я на все готова, чуєте? Коли вам треба буде людину на смерть, на що хочете, пам'ятайте про мене. Чуєте ж? Я без ніяких жартів.

Іван. Тш. Треба. Я боюсь ласки цього Каїна. Чудесну назву самі жандарми йому дали. Ви майте на увазі, це ідейний їхній жандарм. Ви строго мовчите?

Марія. Не бійтесь. Так строго, що аж самій дивно й важко, а іноді страшенно хочеться з ним поговорити. О, я б поговорила...

Іван. Ні-ні, ради бога, ні слова. Ви не можете собі уявити, що він може зробити з одним згуком вашим. Я дуже з цього приводу боюсь за Ніну, особливо щоб вона як-небудь не проговорилась про...

Чхання.

Іван. Тут хтось є. Я виразно чув. Не треба нічого говорити. (Закашлюється).

Марія (з тривогою дивиться на нього). О, що ж вони зробили з вами!..

Входить Сталинський.

Сталинський (задихано говорить). Ну, от і я. Ви не скучали без мене? Ну, мої панове, так як же? Будете відповідать?

Марія (суворо до Йвана). Вам хоч ліків дають яких-небудь оці мерзотники?

І в а н. Які там ліки. Вчора з темного карцеру випустили.

Марія. Як? Хворого в темний карцер?..

Іван. А чого ж? Вони й мертвого посадовили б.

Сталинський. Вибачте, панове. Я все ж таки хочу вияснити...

Марія (голосно, з ненавистю, Іванові). О, з якою радістю я плюнула б в нахабні очі цього індивіда!

Сталинський (дзвонячи, ніби не зрозумівши). Ну, в такому разі, коли ви не хочете, я не можу гаяти часу. (До Йвана). Мушу вас попрохати вийти. (До вахмістра, що входить). Проведи пана Чоботаря.

Іван (простягаючи руку до Марії). Ну, до побачення.

Марія (сильно стискує його руку). До скорого побачення. Кланяйтесь там товаришам. Постарайтесь добути шапку-невидимку та прилітайте до нас на жіночий корпус.

Іван. Добре, постараюсь. Бувайте здо... (Починає кашляти і_ так, кашляючи й держачись за груди, виходить).

Марія суворо, хмарно дивиться йому вслід.

Сталинський. Туберкульозник, панійко, туберкульозник справжній.

Марія раптом озирається й пильно з ненавистю дивиться на нього.

Сталинський (сміється). А от не вилаєте. Хочеться страшенно, а не смієте. Укусили б, та зубки собі підпилили. Ех, ви! Революціонери. Хіба такі революціонери бувають? Ніякої у вас амбіції ні гордості немає. Один страх. Вам можна плюнуть в обличчя, і ви мовчатимете зі страху, щоб не попастися. Товариш явно помирає. А вони гордо мовчать і смішною тактикою своєю женуть його в могилу. Ні, голубчики, коли ви так багато говорите про боротьбу, так прошу боротись, прошу, ну! От я вам говорю одверто, що як тільки ви забалакаєте зі мною, так я вас зараз піймаю. Піймаю своєю логікою, розумом, хитрощами. Ви в порівнянні зі мною — діти.

Марія. Слухайте, пане жандарме. Я чудесно розумію, чого ви добиваєтесь своїм нахабством. Але не думайте, що я заговорила через ваш фокус. Я настільки не боюсь вас, що хочу раз назавжди сказати вам от що: коли хто-небудь з наших товаришів помре по вашій вині, то можете записать це на свій рахунок і ждати одплати. Чуєте? Я теж одверто заявляю вам це.

Сталинський. Чудово! Чудово! О, це мова справжньої революціонерки. Нарешті я почув, з ким маю діло. Я так і знав, що така жінка, як ви, повинна стояти на десять голів вище за всіх.

Марія. Отож я вам раджу запам'ятати те, що я вам сказала.

Сталинський. Запам'ятаю, запам'ятаю. Неодмінно. Будьте спокійні.

Марія. Ну, а тепер скажіть, щоб мене одвезли в тюрму. Більше я з вами балакати не маю ніякого бажання.

Сталинський. Ну чого ж ви так поспішаєте? Посидьте ще трошки.

Марія. Пане Сталинський! Ви не з дівчинкою маєте діло. Нічого ви од мене не дізнаєтесь, і нема чого гаяти часу.

Сталинський. Господи! Та хіба ж я сам не бачу, з ким маю діло? Мені просто цікаво, приємно хоч посидіти разом з вами. Ви думаєте, чого я так часто кличу вас на допит? Думаєте, мені дуже потрібна ваша друкарня і вся ваша справа, яка, власне, нічого не варта? Дурниці. Мені хочеться вас бачити. От кажу вам одверто. Смійтеся, глузуйте, плюйте, я готовий до всього.

Марія (сміється). Це таки, справді, досить комічний номер. Драма для кінематографа: "Закоханий жандарм, або Лобзаніє Юди".

Сталинський. І повірте, що вийшла б драма не гірше всякої людської драми.

Марія. Охоче вірю.

Сталинський. У нас тут, в цій самій охранці, не раз одбувались такі драми, тяжкі, часом кроваві, а від них страждали й жандарми.

Марія. Страждають і крокодили, і паразити. Охоче вірю і в жандармське страждання.

Сталинський. Так, страждають. Бо жага, панійко, не знає ні соціальних, ні політичних перепон, не знає ні страху, ні законів логіки, ні навіть законів честі, нічого. Вона сама для себе ввесь закон. Ну, от я закохався в вас. Яке мені діло, що ви революціонерка, а я ваш ворог, жандарм? Мене це ще більш розпалює. Чим з більшою огидою ви ставитесь до мене, тим з більшою жагою я буду прагнути вас. Ну і що ж мені робити? Ну, скажіть самі?

Марія. Ну, розуміється, покликати ваших унтерів чи вахмістрів і за їхньою допомогою зґвалтувати мене, як ви це торік зробили з Лукашовою. Нічого другого для вас не зостається. Цілком входжу в ваше становище.

Сталинський. І ви не боїтесь?

М а р і я. О, господи! Маючи діло з таким джентльменом, як ви, перестаєш взагалі чого-небудь боятись і до всього приготуєшся.

Сталинський (підходить до "е?).Та-ак. А ви саме така, що можете довести до всякого безумства. (Хоче взяти її за руку).

Марія (спокійно встає). Майте на увазі, пане жандарме, що завтра ж тюрма найде мене мертвою в камері, коли ви дозволите собі своє звичайне "безумство".

Сталинський. Жага, я вам сказав, не знає ні страху, ні законів. (Підступає до неї).

Марія (відступаючи). Пане Сталинський, коли у вас є хоч трохи порядності, покиньте ці дурниці й жарти.

Сталинський. Отож-то й горенько, дорога моя, що це не жарт. Ви мусите бути моєю. Я цілих шість місяців здержував себе і був порядним, але далі, вибачайте, не маю вже порядності. Звичайно, я міг би взяти вас за першим допитом, як я брав інших ваших революціонерок, але...

Марія (з огидою й гнівом). Брешете ви, мерзотнику.

Сталинський. Я вам можу доказати, коли хочете. (Підходить до неї м'якими кошачими кроками).

Марія (відсуваючись назад). Я буду кричать...

Сталинський. О, скільки хочете. Ви можете бути спокійні, нас ніхто не потривожить.

Марія (з жахом і одчаєм озираючись). О боже мій!

Сталинський. Я шість місяців кричав: "О боже мій". Тепер ви трохи покричіть. Я вас попереджав, я радив вам не затягувати справу. Ви все відмовчувались? Ну, тепер треба й заплатити за мовчання. Раджу вам заспокоїтись і не доводити діла до унтерів. (Підходить до Марії).

Марія одступає, шукає очима вікон.

Сталинський. Ні, серденько, втікати абсолютно нема куди. Повірте вже мені.

Марія. Ви, значить, присуджуєте мене до смерті? Так?

С т а л и н с ь к и й. Ну що ви, що ви! Навіщо такі страшні слова? Дозвольте вам не повірити. Дозвольте думати, що ви самі не так-то вже цього боїтеся, що ви цього ждали і приготовились. Коли б ви так уже

боялися, то я вам вихід давав. Я вам натякав, що друкарня коштуватиме вам дорого.

Марія. Ага. Все діло, значить, в друкарні. (Ступає до нього). В такому разі можете кликати своїх унтерів. Кличте. (Кричить). Ей, ви там, ідіть допомагати вашому обер-мер-зотникові!

Сталинський. Ви можете не турбуватись, не спішіть. Сам це зроблю.

Марія. Так робіть же, чого ж ви? Прошу!

Сталинський.Ая хочу протягти насолоду. Чого мені спішити? Я люблю протягти все приємне. Правда, це збільшує насолоду?

Марія. Ей, ви! Вахмістри! Сюди!

Сталинський. Легше трошки. Ви ж можете собі так горлонько попсувати. Яка жагуча, нетерпляча женщина... Ще встигнете націлуватись мене. (Іде до столу, дзвонить). От зараз і вахмістри будуть тут. Щодо мене, то я, знаєте, хотів би без свідків, але коли в вас такий смак, то що ж робити? Ви, очевидячки, любите пікантність. (Вахмістрові, що входить, строго й холодно). Проведи арештовану в жіночу кімнату і дай води. Через п'ять хвилин щоб арештована була тут, чуєш?

М а р і я. Я вимагаю, щоб мене одправили в тюрму, я не прийду більше сюди.

Сталинський (до вахмістра). Веди її. А коли подзвоню, щоб арештована була тут. Чуєш?

Вахмістр. Слухаю, ваше високоблагородіє.

Сталинський. Марш.

Марія й вахмістр виходять.

Сталинський (одчиняє шафу й випускає Ніздрю). Ну, є що-небудь? Дайте сюди запис.

Ніздря. Нічого такого, Василь Павлович. Про діло зовсім не говорили. Все більше цілувались.

Сталинський (з цікавістю). А-а? А як цілувались? Як родичі? Товариші?

Ніздря. Ну, родичі, Василь Павлович, на моє мнєніє, так не цілуються. Вона його так обнімала та горнулась, що куди там і жінці. Аж мені, Василь Павлович, трошки душно стало. Мойо такоє мнєніє, що вона б вам піддалась, када б серйозно взялись. Азартна жіночка.

Сталинський (пробігає очима запис). І невже нічого про діло?

Ніздря. Прямо-таки нічого, Василь Павлович. Вони почали були щось про друкарню... от тут і записано, ви якраз увійшли, а вони й замовкли.

Сталинський. А ви не чхали знов?

Н і з д р я. Та боже спаси й помилуй! Ото... Як же я можу?

Один раз тоді согрішив по нечаянності. Так я тепер і дітям закажу...

Сталинський. Так. Добре. Так, значить, дуже про здоров'я його клопоталася?

Н і з д р я. У, страх як. На смерть, каже, за тебе б пішла б, на що вгодно, аби тебе з тюрми вирвать. Надіється, стало бить, ще погратися з ним на волі. Бідо-ова жіночка. Сама перва йому на шию кинулась. У, бідова, шельма...

Сталинський (раптом). Так. Ну, марш назад.

Вертає йому папір і зачиняє за ним дверці. Дзвонить. Задоволено потирає руки, як людина, що придумала нову хитру комбінацію. Сідає за стіл і жде. Коли входить з вахмістром Марія, лице йому стає лукавим, добродушним, він починає сміятись тихим, нечутним сміхом, не зводячи очей з Марії. Вахмістр зараз же виходить. Марія з тісно стисненими устами сідає й мовчить, дивлячись убік.

Сталинський (не перестаючи хитро, добродушно сміятись). Ну, признайтесь: я таки гарненько налякав вас? Га? Правда, з мене чудесний актор вийшов би? А все-таки мушу просити в вас вибачення. Згоджуюсь, спосіб доволі грубий, але що ж мені з вашим братом робити, коли ви всі такі вперті? Я теж людина вперта і мушу ту друкарню знайти, хоч пропади. Ну, мир, га?.. Ото, їй-богу. Та невже ви й тепер ще думаєте, що я справді хотів отаке безумство зробить? Ви ж самі бачите, що мені тільки друкарня потрібна. Тут амбіція моя зачеплена, нічого не зробиш. А я,скажу вам одверто, до певної міри, романтик, поет у свойому ділі. Я люблю його, працюю, коли хочете, ідейно. Люблю, грішний чоловік. Я ж сам колись був революціонером. Але ваша робота нудна й прісновата. За вами полюють. А я люблю сам полювати. Ну так от: я полюю за вашою друкарнею. Я мушу її, кажу вам, знайти. Так от, будемо, значить, начистоту вести справу. Я говорю одверто: цеї справи не покину, я піду на що хочете, я заморю всіх вас у тюрмі, вимучу, половину в могилу зажену, а свого досягну. Другий жандарм на мойому місці, я кажу щиро, покинув би, але я не покину. От я вас попереджаю. Але, знаючи й вас, я готовий іти на компроміс: дайте мені тільки саму друкарню, а я вам всім дам волю. Хочете?

Марія пильно дивиться на нього.

Сталинський. Серйозно, без усяких хитрощів. Тільки друкарню, людей мені не треба.

Марія. Себто, ви мені пропонуєте провокацію, зрадництво?

Сталинський. Яким способом? Зовсім ні. Я пропоную вам дати мені друкарню. Так, як на війні: я вас переміг і вимагаю здати зброю.

Марія. О, на щастя, війну ведуть не жандарми.

Сталинський. Чекайте. Що ви можете мати проти моєї пропозиції? Це тільки уступка з вашого боку. Ну, скажемо навіть, невеличке зрадництво. Нехай навіть так. Так де ж ваша уславлена готовність жертвувати собою для інших? І чого ви готові сидіти в тюрмі, почувати себе мучениками й героями, а дійсної жертви не можете принести? Розуміється, така жертва важча, але хіба не важче знати, що через твою моральну чистоту, через твій егоїзм страждають і гинуть близькі тобі люди? Для вас саме це повинно б бути важче, коли ви такі альтруїсти. Кажу ще раз: друкарню я все одно, так чи сяк, знайду. Я заморю вас, доведу до самогубства, доведу до справжнього зрадництва слабших із вас, а своєї жандармської честі не дам на поругу. У кожного своя честь, дорога моя. Так чи не розумніше, не альтруїстич-ніше прийняти на себе невеличкий, майже зовсім невинний гріх і тим позбавити своїх од страждання, хвороб, смерті й великих гріхів? Ну, скажіть самі?

Марія. І ви всіх нас випустите? Всіх?

Сталинський. Усіх до одного.

Марія. Зараз же? Завтра?

Сталинський. Ну, завтра, може, й ні, але днів через три ви всі будете на волі.

Марія. А про друкарню зараз вам сказати?

С т а л и н с ь к и й. О, ні! Можете після того, як випущу.

Марія. Але це значить, що треба видати ту людину, в якої зараз стоїть друкарня.

Сталинський. Навіщо? Можете закопати друкарню де-небудь у полі й тільки сказати мені, де її шукати. Зрозумійте ви, що мені тільки друкарня ваша потрібна. І через те вам не треба навіть товаришам своїм казати що-небудь про це. Хай закопають, а ви мене сповістите, й більш нічого.

М а р і я. А потім ви знов усіх нас заберете?

Сталинський. Ну, знаєте!.. Все ж таки в нас є своя честь і совість.

М а р і я.вА в чому гарантія? Ніякої честі й совісті я досі в вас не бачила. Чим ви можете поручитись, що так не буде?

Сталинський. Нічим, розуміється. Тільки логікою. Для чого я вас буду арештовувати? Щоб ви знов мовчали, а я скандалився перед начальством? Ви ж зрозумійте, що я в цій друкарні маю собі пристойний вихід. Навіщо ж я знов зачіпатимусь з цею нещасливою для мене справою? Крім того, я вам даю слово офіцера...

Марія (посміхається). О, це найпевніша гарантія... Сталинський. Але ж я вірю, що ви дотримаєте свого слова?

Марія. Ну, ви маєте трошки більше гарантії. Як я не дотримаю, ви мене можете арештувати, пороти, зґвалтувати, на каторгу послати, що схочете. А я що можу вам зробити?

Сталинський. Ви мене можете вбити. Та не в тому річ. А чим ви рискуєте? Оддасте друкарню, зате всі погуляєте на волі. Як не віритимете мені, то зможете ж усі повтікати.

М а р і я. А як саме випустите нас? Чистими, без діла, на всі чотири сторони?

Сталинський. Ні, попереджаю: візьму під догляд поліції. Без цього мені не дозволять випустити вас. Але це ж пуста формальність, як самі знаєте...

Марія (думає). І більше нічого від мене не вимагаєте?

Сталинський. Абсолютно нічого!

Марія (думає, мучиться, встає, сідає. Рішуче, суворо). Ну що ж, нехай і так. Я згоджуюсь. Побачимо. Значить, через три дні ви нас випустите?

Сталинський. Так-так. Не пізніше, як через три дні. Мені ж треба деякі формальності, ви розумієте?

Марія. Добре. Тепер я можу йти?

Сталинський. Так. Можете. (Дзвонить). Чекайте. А як саме ви мені дасте знати про друкарню? Може, напишете два слова: там-то й там-то? Просто — місце схованки, й більш нічого. Підпису не треба ніякого, я вже знатиму. Ну, яку-небудь одну літеру внизу, замість підпису, щоб я все-таки знав, що це від вас. Ну, скажемо, "А". Добре?

Марія (думає). Можна й не своєю рукою, а на машинці, наприклад?

Сталинський. О, як хочете, як хочете.

Марія. Добре. Я напишу.

Сталинський (до вахмістра в дверях). Проведи їх. І всіх можна відправлять назад. (До Марії). Всього доброго.

Марія ледве хитає головою й поспішно виходить. За нею вахмістр.

Сталинський (задоволено посміхається, потирає руки. Йде до шафи й випускає Ніздрю). Ну, давайте, давайте. Точно записано?

Ніздря (улесливо). Так точно, Василь Павлович! (Сміється). А попалась пташка. Довго пурхала, а таки лапку встромила. Ну, ви ж, Василь Павлович, хоч кого можете обплутать. І дав вам бог!

Сталинський (самовдоволено посміхаючись, ховає в кишеню запис). Так, сьогодні нам, Ніздря, повезло. Пташечка попалась. Хе-хе-хе. Ну, занятій більше не буде. Можна погулять. (Весело посміхаючись, виходить).

Ніздря. Да, поработали, можна сказать, з успехом совершенно упольне. (Коли Сталинський виходить, з ненавистю грозить йому кулаком, про себе). У-у, Каїн!!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Кімната Марії. Троє дверей: у передпокій, у їдальню, в інші кімнати. Обстановка зі смаком. Телефон.

Марія (сама. Сидить за столом, обхопивши голову руками і хмарно задумавшись. Безсило кладе голову на стіл і якийсь час сидить так. Раптом схоплюється, прислухається до сусідньої кімнати, звідки чути гомін голосів, підходить обережно до дверей у ту кімнату, слухає якийсь мент, потім щільніше причиняє двері і швидко йде до телефону. Бере рур-ку й говорить). 75-56. Будь ласка: 75-56. Так. Дякую. (Слуха). Василь Павлович дома? Нема? А Коли буде? Ага. Так. Добре. Дякую. (Кладе рурку на апарат, підозріло озирається, прислухається до сусідньої кімнати. Стук у двері. Поспішно сідає за стіл. Голосно). Ввійдіть.

Ангелок (входячи). Ну, той, товаришко Маріє, ви не маєте права. Таке важне питання, не можна ж... Це ж. той... Взагалі, коли так...

Марія (сидить, приклавши руку до голови, слабким голосом). Товаришу, я ж вам сказала... що я хвора. Не можу я. Невже без мене не можна сьогодні?

Ангелок. Не можна. Це дуже важне питання. Ми повинні серйозно обміркувати. В нас, безперечно, є провокатор. І коли кожний, як ви, то що ж буде? Це не той...

Марія (різко). Я не можу, я ж вам сказала. Мені голова болить!

Ангелок. Ми вам той, ми аспірину...

М а р і я. Ах ти, боже мій! Ідіть собі. Я не піду.

Ангелок (обурено знизує плечима й виходить). Ну, як так, то... .що ж...

Марія сама. Схоплюється й бігає по хаті. Потім іде до дверей і підслухає.

Одбігає. Стук.

Марія. Увійдіть.

Ніна (з серйозним, понурим лицем і з потупленими очима). Можна до тебе?

Марія (звичайним тоном). Можна, можна. Ти чого така... поважна? Що сталось? Та сідай.

Ніна (уникаючи її погляду, не сідаючи). Я на хвилинку. Зараз піду.

М а р і я. Та що таке? Що з тобою? Та присядь же. Ніна (не сідає, хвилюється, потім із зусиллям). Ти не можеш виїхати від нас?

Марія. Оце маєш! Чого так? Ніна. Ти сама знаєш.

Марія (тривожно зиркає на неї, роблено весело). Абсолютно, Муфтонько, нічого не знаю.

Ніна (понуро, уперто-суворо). Ні, знаєш.

Марія (ще неспокійніше поглядає на неї). Та в чому річ? Що за таємності?

Ніна (раптом дивиться на неї). А чого ж ти так зблідла?

Марія (сердито). Що ти вигадуєш дурниці? (Різко). В чому річ, кажи швидше!

Ніна (потупившись). Нехай тобі твоя совість скаже.

Марія. При чому тут моя совість? Що за комедія така? Кажи, що таке? Що має сказати моя совість?

Ніна сідає й раптом починає гірко плакати.

Марія. Ах ти, господи! Ну, що таке? Кажи, коли що знаєш! Ну, годі, кажи ж уже, нарешті. Ніна. Я... знаю все.

Марія (по паузі, глухо). Що ж ти знаєш?

Ніна тихо плаче.

Марія (злісно шарпа її за плече). Ну, кажи одверто! Годі ревти! Ну?

Ніна. Я читала... того листа.

Марія. Якого листа?

Ніна. Що Іван тобі дав.

Марія (з непорозумінням). Іван? Коли?

Ніна. Сьогодні.

Марія. Я ніякого листа не одержувала. Що ж в йому було?

Ніна. Ти сама знаєш.

М а р і я. Та кажу ж тобі, що не мала ніякого листа. Ну, що він писав?

Ніна. Що любить тебе. Марія. Ну... І це все? Н і н а. А що ж тобі ще?

Марія (раптом піднято, з полегшенням, бурхливо сміється, обійма Ніну). Ах ти, Муфтонько моя! Ах ти, квіточко моя! Ах ти... О, господи!

Ніна незрозуміло дивиться на неї.

Марія. Так Іван мене любить? Іван сміє мене любить? Ах, поганець! Ах, зрадник! Ах, ви ж мої безмежно хороші!

Ніна (ображається). Розуміється, ти можеш собі сміятись...

М а р і я. Та як же мені не сміятись, Муфтонько ти моя прекрасна? Як же мені не сміятись, подумай ти сама: твій Іван мене любить! Твій божественний, ідеальний, чудовий, розпрекрасний Іван. Га? Та хто б не

сміявся з радості, коли б його полюбив Іван? Та так-таки просто написав, що мене любить, та й годі?

Ніна ображено мовчить.

Марія. От анафема. Скажіть, який хитрий: написать написав, а листа не послав. І мені ні словечка не сказав. І сьогодні за цілий день хоч би ж натякнув. Може, Муфто, ти помилилась? Га? Може, то тобі той лист написаний?

Ніна. Ти все неправду кажеш.

Марія. Ану давай покличемо зараз Івана. Хочеш? Ніна. Так ти листа не мала?

М а р і я. Ні, не мала. Та й не матиму. Бо це ти все вигадала. Бо не міг мені Іван ні сіло, ні впало писати любовні листи. Оце ще маєте собі.

Ніна. Так я ж своїми очима читала того листа!

Марія. Ну, і що ж там було написано?

Ніна. Що він... Що він мусить тобі писати... що далі він не може мовчати... (Мовчить).

Марія. Ну?

Ніна. Щоб ти не ображалась на нього... Марія. Ну?

Ніна. Ну, а більш я не встигла прочитать... Марія. Ах, шкода. Ах, та й шкода ж. Може б, далі вичитала, що він мене дуже любить. Ніна. Далі, мабуть, це й було.

Марія. Мабуть, ти трошки дурненька, моя дитиночко. Знаєш ти це? Ти так закохана у свого Івана, що починаєш уже виробляти дурниці. Фе, сором! Така велика дівчинка, а така дурненька!

Ніна (посміхається). Еге ж! А чого ж ти так злякалася?

М а р і я. Як ти прийдеш до мене ще раз з таким страшенно серйозним обличчям, я знов злякаюсь. Обіцяю тобі. От побачиш.

Стук з передпокою.

Марія. Ввійдіть. Ну, заспокоїлася трошки ти? Га? (06-німає її).

Входить Середчук.

Середчук (низько вклоняється, трохи п'яненький). Я дуже звиняюсь. Я на маленьку минуточку... Добрий вечір.

Марія. Доброго здоров'ячка. (Вітається).

Ніна. Драстуйте. Ну, як Михась? Ви були в нього? Дали побачення?

Середчук. Дали, дали. Сьогодні вже бачились. Бачились, як же. Нічого, просив кланяться вам. (До Марії). А вам особливо казав поклониться. Так і сказав напослєд: "А Марії Антонівні особливо поклоніться".

Марія (примушено посміхаючись). Чого ж так?

Середчук (хитро). Та так уже...

Ніна. Ну, як же він? Скучає дуже?

С е р е д ч у к. Та як же не скучать? Тюрма, понятное діло. Ну, просив книжок йому. Ви мені звиніть, я сьогодні трошки, знаєте... випив, хе-хе-хе. Не пив уже п'ятнадцять лєт: як жона померла, так запив, та от тепер. Що ж мені тепер? Все одно пропадать.

Ніна. Ну, чого ж пропадать?

Середчук. Ну, так как же. Був один син, і того якийсь падлєц, звиніть за вираженіє, запакував у тюрму. (Таємно, гнівно, пошепки до Марії). Просив сказать вам, що неодмінно єсть предатель серед вас. Його предали неодмінно. І просив вам особенно це сказать.

Марія. Що ж, у нього єсть які-небудь дані, що серед нас є предатель?

Середчук. Єсть, єсть. Він докопається.

Ніна (підходить до дверей, прислухається). Уже, здається, перерва? (Весело виходить).

М а р і я. А які саме дані, не казав?

Середчук. Не казав. Не можна було, тут же сидить сторожа. Дожився на старості літ, що з родним сином при салдатах бачиться треба, за рішотками. (Витирає сльози).

Марія. Нічого, його швидко випустять.

Середчук. То ж є серед вас страшні люди! Свого, свого взять і предать ворогам! Та такого... (Раптом схоплюється, з ненавистю, трясучись). Та такого... такого нада по куску різать, нада його... пошматувать, сукиного сина. Це ж Юда христопродавець, будь він проклят у всіх ділах своїх! (Зразу лякається, тихо). Звиніть мені, пожалуста. Ну, не можу ж я, не можу ніяк... Сидів оце у трактирі, балакав з знакомими, та як згадав, що він там оце за рішоткою, у камері, сам, а

той, що предав його, гуляє собі, сміється, як згадав, то так мене за серце взяло, що давай кричать на весь трактир. Бутилки побив, графінчик... їй-богу, повірите? І сам не знаю, що на мене таке найшло, нікада такого не бувало.

Марія (хмарно). Хіба йому так погано там?

Середчук. А чим гарно? Подумать собі: тюрма. І ще дуже просив переказати, щоб ви на свідання до його прийшли, щоб як-небудь виклопотали свідання й прийшли. Дуже він за вами скучає. Любить вас дуже. "Марія Антонівна", каже, "необикновенна женщина така", каже, "тату, замі-чательна, добра, чесна"... Ну, словом... ви вже звиніть мене, якщо не так... улюбився він у вас. Ви вже не сердьтесь, що...

Марія (силувано посміхаючись). Ні, нічого. Що ж тут?

Середчук. І просив, щоб ви особенно береглися того предателя. І щоб товариші шукали його неодмінно. Він єсть серед вас. Серед вас, щоб шукали пильно.

Марія (підводячись). Скажіть, що знайдено. Чуєте? Так і скажіть, що я сказала, що предатель швидко найдеться. Що вже от-от підходить той час. Чуєте? Ну, а тепер, вибачте мені, я мушу вас покинуть, мені треба... (Протяга руку).

Середчук (потискуючи руку). Нічого, нічого, я вже піду. Я зайшов, щоб переказать, дуже просив... До свідання. Так я йому так і скажу, що предателя ви найдете...

Марія. Так і скажіть... Прощайте.

Середчук. До свідання. (Уклоняється й виходить. На порозі згадує й пошепки). Забувся, звиніть. Ще просив на пам'ять йому карточку вашу.

Марія (різко). Добре. Передам.

Середчук (винувато, злякано дивиться на неї, посувається до дверей). Звиніть, пожалуста... (Тихенько виходить).

Марія (хапа себе за голову, наче хоче з люттю роздушить її. Тихо з мукою). О боже!

В сусідній хаті чути веселий хоровий спів, потім голосний сміх, знову спів. Входить Олена Карпівна, в капелюсі, в пальті, з маленькою валізкою в руці, з парасолем. За нею Ніна.

Олена Карпівна (до Ніни). Ти можеш, ти можеш скільки хочеш слухати ці мерзоти в свойому домі. А мене увільни ВІД цього.

Ніна. Але ж, тіточко, це для конспірації. Вони не справді співають, а...

Марія. В чому річ?

Ніна. Тіточка образилась, що товариші співають. Сьогодні страсний четвер. Марія. Ах, гріх.

Олена Карпівна. Так, поважна пані, гріх. Вам смішно? О, я знаю, що для вас гріха немає ні в чому. Я знаю.

Марія (піднято, з болем сміючись). Ні, не смішно, а... не це гріх, Олено Карпівно. Ні, Олено Карпівно, гріх є, тільки

не це, дорога моя. (Раптом). Сказати вам, де є справжній, найстрашніший гріх? Сказати? (Показує на кімнату). Знаєте, для чого вони там засідають і співають? Щоб одкрить отой гріх. Щоб піймати справжнього, страшного грішника. Страшного мерзотника, від якого сіркою тхне. Який сам собі нігтями серце роздирає. Серйозно, серйозно,

Олено Карпівно. А ви невинний їхній спів за гріх маєте-. Ах, Олено Карпівно, якби на світі всі були такі грішники, як ви та оті, що співають у страсний четвер!..

Олена Карпівна(гордо, холодно). Я прийшла сюди не для дебат із вами. З такими людьми я не сперечаюсь. Таке моє правило. Я прийшла взяти у вас мою книжку. "Житіє Марії Єгипетської". Будь ласка.

М а р і я. А знаєте що, Олено Карпівно? Давайте поїдемо завтра в монастир. Га? Ій-богу. Я хочу з вами. Даю слово, я не жартую. Ну, вірите ви мені? Поїдемо, мені страшно хочеться. Ну, голубонько...

Олена Карпівна. На жаль, шановна пані, я виїжджаю з цього города й не можу виконати вашого хорошого бажання, коли воно є щире. Прошу дати мені мою книжку.

Ніна. Ну, тіточко, вони ж ненавмисне. Вони для того, щоб не знали, що тут засідання, щоб думали, що гості.

Олена Карпівна. В такі дні й засідання робити негарно. Негарно. Можете сміятись, як ті там, а я говорю вам, що негарно...

Марія. Ну, покиньте, Олено Карпівно. Давайте поїдемо. Роздягайтесь. Не треба. Запевняю вас, це все не гріх, це невинність, це... Ніно, бери парасоль, давайте сюди валізочку. І нехай вони співають, дорога Олено Карпівно, нехай собі. І нехай собі судять під цей спів справжнього грішника.

Олена Карпівна. Почекайте, почекайте. (Хоче вирвать парасоль І валізку з рук Ніни й Марії).

Ніна (сміючись, тікає). Ні-ні-ні, не дам. Ви арештовані. Урра!

Олена Карпівна. Ніно! Ніно! (Строго). Ніно, кому я кажу? Ну, знаєте, я не сподівалась. Ніно, віддай! Ніна. Не дам. (Тікає з хати).

Олена Карпівна (за нею). Ніно, я буду сердитись. (Виходить).

Назустріч співаючи входять Ангелок і Іван. Іван стає рівно, як солдат перед офіцером, перед Оленою Карпівною. Олена Карпівна з гордовитим холодним виглядом проходить повз нього.

Іван (посміхаючись). От буде сьогодні катавасія!.. Ангелок. Ну, це той... Неважно. (До Марії). Ми до вас.

18*

Марія. Слухаю. Ну що, вирішили Що-небудь?

Ангелок. "Вирішили": Коли всі так взагалі, то хіба можна? Ми рішуче настоюємо, щоб ви... Рішуче. Бо що ж це...

Іван. Так, Маріє, вам би також слід взяти участь...

Ангелок. Розуміється. Що тут? Я кажу, що провокатор тут. О! Без свого, розумієте, свого провокатора тут не було. О! Перше: друкарня. Через що? Ага? Потім той, як його, ну,— та Василь, потім Михась... і взагалі. Неодмінно провокація.

Іван (з натиском, дивлячись на нього, помалу). Так, провокація, ви маєте рацію.

Ангелок. Я навіть... От підождіть, нехай я справу з новою друкарнею, тоді... В мене є дещо... (Заклопотано шукає в кишенях, виймає купу

папірців, листів, довбається в них, вони падають на землю, він піднімає, знов губить). Я маю дещо... Тут є деякі дані. А, чорт... Тут, безперечно...

Марія (сміючись). Ой, та невже, навіть дані маєте? Молодчина, Ангелок!

Ангелок. Безперечно, тут справа досить той... Де ж це я?.. Чорт. Я, мабуть, там забув... (Щось про себе заклопотано бормочучи, виходить, розпихаючи по дорозі папірці по кишенях).

Марія (сміючись). Страшенний комік. Провокатори в нього стають уже манією.

І в а н. А мені здається, не тільки комік, трошки більше. Мені ця манія видається перебільшеною і... підозрілою.

Марія. Ого! Чим саме?

Іван. Тим, що звичайно провокатори теж люблять одвертати від себе увагу перенесенням цеї уваги на кого-небудь іншого.

Марія (злякано). Ну що ви! Ради бога! Ще тільки цього не доставало...

Іван (хмуро). Мені його поведінка здається дуже підозрілою. Сентименти ми лишім. Серед нас, це правда, мусить бути провокатор. Це факт. Але хто? Ну, переберіть усіх інших. Не я ж? І не ви. І не Семенко. А коли дійде до Ангелка, то неодмінно спинитесь.

Марія. Ні-ні! Бог з вами. Чого ради? Він чудний, розхристаний, але щоб здатний на таке... Ні-ні, я абсолютно не вірю!

Іван. Ну, це ми скоро вияснимо. (Раптом іншим, жагучим тоном). О, нехай тоді бережеться той... гад!

Марія. Ну, а що б ви зробили, якби дізнались? (Криво посміхається).

Іван (здивовано). Як то що? Знищить поганця моментально!

Марія. І невже ви могли б убити? І в а н. А як же інакше?

Марія. Ну, а якби раптом виявилось, що це хтось із ваших близьких. Га? От цікаво, як би ви тоді реагували?

Іван (здивовано). Я гадаю, так само.

М а р і я. От який ви герой. Ну, а коли б, припустім, вияснилось, що чоловік зробив те не ради своїх егоїстичних інтересів, а ради спасіння другої людини? Ну, от уявімо собі, що той самий Ангелок продав нас ради того, щоб урятувати од смерті матір або дружину?

Іван (спалахнувши). Чорт забирай! Та яке ж він мав право жертвувати ради своєї близької людини громадою й нами! Добра мені справа...

Марія. Ну, коли б ради вас це було зроблено, то ви все ж таки, мабуть, трошки інакше поставились би до цього. Якби, наприклад, Ніна взяла та й...

Іван. Ну, знаєте, не будемо говорити про те, що неможливе.

М а р і я. Ні, мені все ж таки цікаво познайомитись з вашою психологією. От уявіть собі. Що б ви тоді? Га?

Іван. Гм. Невже ви гадаєте, що як ради другого, то це погано, а ради мене, то інакше?

Марія. І ви б убили Ніну? Бідну Муфту?

Іван. Власне, чого ви хочете? Чого ради така оборона цих... поганців?

Марія (раптом сміється). Не розумієте? А може, я закохана в провокатора й хочу як-небудь виправдати його. Га?

Іван. Хіба що так.

Марія. Може, він задля мене став провокатором? Га? А я, як грішна негеройська людина, не така, як ви, не можу, ну, не можу вбити його й хочу якось виправдати хоч перед собою. Нехай судять його другі, нехай усе, що хочете, а мені треба перед собою мати його чистим. Га?

Іван. Та буває всяко, розуміється...

М а р і я. А ви ж уявіть собі, що той чоловік мусить переживати. От ви тільки уявіть. Стати провокатором, зрадником. Га? Хіба не жах? От ви подумайте тільки це про себе. От уявіть, що ви, саме ви, раптом — провокатор, зрадник, що ви сидите отут, балакаєте зі мною, а самі собі знаєте, що ви є зрадник, що вас ловлять ваші товариші, що вас мають убить, розшматувать. Ви можете собі уявити таку страшну ситуацію?

Іван. Ні, не можу.

М а р і я. Ні, підождіть. "Не можу". Ви зараз же страшно чеснотно одповідаєте. Але ви можете собі уявити, що ви кого-небудь любите? Можете?

Іван. То що з того?

Марія. І можете собі уявити, що ви ради тої людини зробили маленьку, ну, зовсім маленьку, майже невинну зраду. Ну, це ж навіть з вами могло б бути, їй-богу, могло б. Правда? Правда ж?

Іван. Вам, здається, дуже хочеться, щоб це могло бути. Ну, припустім.

Марія. Припускаєте? Добре! От ви зробили. Так. Зовсім невинно. Але це все ж таки зрада. І от це саме й губить вас. Ви ж не можете сказати про нього вашим товаришам. Правда? Хто вам повірить, що маленька? А може, й велика. Ви мусите мовчати. Мусите... Ну, от. А в цьому і є загибель для вас. Жандарми цього тільки й хотіли, щоб ви мусили мовчати, щоб піймати вас оцим мовчанням і тримати в руках. Розумієте? І от, щоб вони вас не видали вашим товаришам, ви мусите видавать їм своїх товаришів. Але чекайте, чекайте, це не все. Коли б тільки це, ви б махнули на себе рукою — і чорт його бери. Але ж вас піймано не тільки на цьому, а на тій самій любові. Коли ви не будете видавати, то ту ж вашу кохану людину'знов будуть мучити. Для чого ж ви тоді зробили перше злочинство? Правда? Треба вже далі йти. І от потроху, помалу ви стаєте зрадником. Ні, ви уявляєте собі цю страшну річ? От ви, Іван Чоботар, поважаний усіма, чесний старий товариш, ви потихеньку ходите до жандармів, до ворогів своїх, і по одному видаєте своїх товаришів. Га? А ті товариші поводяться одверто, щиро. А ви собі сидите з ними і знаєте, кожної хвилини знаєте, що ви той, якого всі шукають, якого ненавидять, од якого з жахом і огидою одсах-нуться всі, коли дізнаються. Розумієте? Уявляєте собі свої почування? Правда, досить інтересні?..

Іван (пильно дивлячись на неї). Гм. Досить інтересні. Ну, далі...

Марія. Ах, слухайте. Невже ви не можете хоч хвилину побути просто людиною? Невже ви не можете мати хоч трошки уяви? Невже ви не почуваєте, що... "далі"? А далі ви починаєте страшно брехать. А далі ви починаєте плювать на себе. Ви лежите вночі й думаєте, думаєте. І бачите, як'ви страшно самотні. Ах, яка ж страшна, чорна, безнадійна самотність! Ні одної близької людини у зрадника не може бути, ні товариша, ні друга. Ви ж подумайте: він навіть не може одкритись тій

людині, ради якої сталось це. Яку він любить, за яку прийняв ввесь цей жах на себе. Він не може прийти до неї й пожалітись, хоч пожалітись їй. І яке смішне, правда, яке комічне становище? Ну, скажіть самі, невже не можна хоч пожаліти такого дурного, такого романтичного зрадника. Га?

Іван. Гм. Справа стає серйозною. (Рішуче, строго). Ви, очевидячки, щось знаєте?

Марія. Ну, розуміється, знаю. Я ж вам сказала, що закохана в такого дурня. Ви шукайте його біля мене, тут, тут. Даю слово, найдете.

Іван. Ні, серйозно?

М а р і я. Та цілком же серйозно. Але невже ви можете так само вбить такого зрадника, як і того, щоб ради своїх інтересів це робить? Га?

Іван. Хто це такий?

Марія. Ой, як рішуче. От так і скажу вам...

Іван. Слухайте, Маріє, коли ви це серйозно, то мене дивує ваше відношення.

Марія (пильно дивлячись на нього, по маленькій паузі). А ви як гадаєте? Серйозно чи жартую?

І в а н. Я гадаю, що щось серйозне ви знаєте.

Марія. І ви сподіваєтесь, що вам віддам цю людину, яка душу поклала за мене? Так, власне, душу поклала, продала її, заплювала, втокмачила в бруд, в гидоту, в розпусту. Щоб я її видала вам, тупим, жорстоким, сухим? Ви гадаєте, що я могла б це зробити? Могла б?

Іван. Коли для вас інтереси громади важніші, то могли б.

М а р і я. А ви могли б? Ви могли б? По щирості. Тільки, ради бога, подумайте серйозно, вдумайтесь, не спішіть. Могли б?

Іван (думає). Міг би.

Марія. І могли б ту людину виставити на ганьбу, на посміховисько, на зневагу, на смерть. Могли б? Іван (по паузі). Міг би.

М а р і я (сміється). Браво! Ви видержали блискуче іспит. Браво. Я вами задоволена. Ну так дозвольте вам сказати, що ви дуже чесний, дуже громадський, благочестивий і таке інше чоловік, але... трошки непрозорливий. Ну, скажіть ви мені, ради бога, звідки ж я могла б узяти провокатора? Га? Як ви могли серйозно повірити, що я закохана в якогось дурного, романтичного зрадника? Га? Ёх, смішна ви, велика людина...

Іван. Гм. Ви так правдоподібно говорили, так хвилювались...

Марій. "Гм". Але ж я давно відома брехлива людина. Я можу вам заграти, кого хочете, й ви подумаєте, що щиро. Навіть можу представити закохану в вас. І ви хіба повірите? Повірите?

Іван. Гм! Невже ви жартували тільки? Марія. Ні, серйозно балакала.

Іван. Ні, скажіть серйозно. Дайте слово, що жартували.

Марія. Оце мені подобається. Я кажу, що балакала серйозно, а він вимагає чесного слова, що жартувала.

Іван. З вами таки трудно серйозно балакати.

Марія (гірко, з посмішкою). Ого! Підождіть, колись побачите, як ще можна серйозно балакати зі мною. Аж здивуєтесь. Ого!..

Іван (з усиллям). А я таки хочу побалакати з вами серйозно про деякі речі.

Марія. Хіба? То ж то й я помічаю, що ви все на мене так пильно поглядаєте. Наче прицілюєтесь, з якого боку краще вхопить.

Іван. Ухопить?

Марія (сміється). О, вже образився. Хіба ж такий доброчинний, святий та божий чоловік може "хапати" своїх добрих приятелів? Та я ж не провокатор, правда? Ну, годі. Давайте, справді, балакати серйозно, поважно, як колись ми балакали. Пам'ятаєте, як ми колись, ще до нашого арешту, часом уміли розмовляти між собою. Так тепло, тихо, затишно. Ох, як же то страшно-страшно давно було!. (З вибухом муки). Боже мій, як то давно було! І ніколи, ніколи ж не вернеться. Нізащо, ніякими силами не вернути того...

Іван (хвилюючись). Але хто ж, власне, винен? Ви самі змінили відношення до мене. Я саме про це й хотів поговорити з вами нарешті. Після тюрми ви так змінилися до мене, що... я просто не знаю, як і тримати себе з вами. Якась через щось ворожість, холодність, уникання мене, наче я... наче ви мене підозріваєте мало не в провокаторстві. Серйозно, я вже й це думав. Я кілька раз починав писати вам листи, але в листі не скажу усього як треба. А сказати я вже мушу. Мушу! І ви повинні самі знати, що я не можу так... Особливо мусите знати після того, що сталось тоді на допиті в охранці. Ви мусите знати, що я... що те на мене повинно було вплинути в певний бік. Я не знаю, для чого ви тоді зробили, але я маю підстави гадати, що це було зроблено не жартуючи. Я багато думав і потім у тюрмі, і вийшовши на волю. І ніяк не міг зрозуміти вашої поведінки.

Марія. Здається, там уже перерва? Треба, мабуть, нам іти в їдальню.

Іван. Ви знов уникаєте вияснення.

Марія. Не уникаю, а... чи є що виясняти?

І в а н. Ви думаєте, що нема? (З натиском). Ви думаєте, що нема?

Марія. Не знаю. Мені так здається. Іван. Ні, ви повинні знать, є що виясняти чи нема. Кажіть.

Марія (вагаючись, блідо посміхаючись). Що за чудний тон у вас?

Іван (хапаючи її за руку). Маріє! Ви така хороша, така прекрасна, навіщо ви хочете здаватись...

Марія (різко вириваючи руку). Ну, лишіть. Нам нема про що балакати з вами. Все вже вияснене. Все!

Іван. Коли?

Марія. Ну, годі. Ідіть на засідання.

Іван. Гм. Значить, так?.. (Ходить по кімнаті, схвильовано, хмуро свище, зупиняється біля Марії, понуро питає). Що ж мала значити ваша поведінка там, на допиті? Маю я право хоч спитати про це?

Марія. Нічого не значила. Просто жаль вас стало. Та й годі.

Іван. Так? Я інакше зрозумів. Ну що ж, вибачайте. (Уклоняється й виходить).

Марія робить рух, ніби хоче спинити його, крикнути щось, але не робить того. Якийсь час сто*№ непорушно. Потім бачить на столі забутий Іваном маленький блокнот, швидко бере його в руки й жагуче притуляє до вуст.

Стук у двері.

Марія (хапливо ховає блокнот за блузку на груди). Ввійдіть,

Іван (входячи, шукає очима, хмуро). Вибачайте, що турбую. 0 не лишив тут свого блокнота?

Марія (починає теж шукати). Ні, я не бачила. А ви з ним прийшли?

І в а н. Не пам'ятаю. Пригадується, що десь поклав його на столі. (Раптом). Ну, значить хтось узяв його навмисне. Поруч зі мною був увесь час Ангелок.

Марія. І ви думаєте?..

І в а н. Я не думаю, я певен. (Рішуче виходить).

Марія якийсь час стоїть так само, потім швидко витягає блокнот і злісно шпурляє його на підлогу. Сідає за стіл і в одчаї кладе голову на стіл. Входить без стуку Сталинський. Він у штатському, одягнений елегантно, без бороди, без вусів, волосся пофарбоване на чорний колір, на носі

пенсне.

Сталинський (з перебільшеною ввічливістю вклоняється і трошки насмішкувато каже). Добрий вечір, дорога Маріє Антонівно.

Марія (швидко підвівшись, вражено, обурено). Ви?!

Сталинський (спокійно, гумористично). Я.

М.а р і я. Ви сміли явитися сюди?

С т а л и н с ь к и й. А от, як бачите...

Марія. Ви хочете, щоб вас тут упізнали?

Сталинський. Ну, бійтесь бога, хто ж мене може впізнати? Мене сам ваш генерал не впізнав. Ні, про це ви, хороша моя, не турбуйтесь.

Марія. Але сюди може ввійти хто-небудь, хто був на допиті у вас, і по голосу впізнає.

Сталинський. Голубонько, повірте ви старому, досвідченому жандармові й не хвилюйтесь даремно. А як і впізнає, то що ж тут такого? Га? (Сміється).

Марія. Що вам треба тут?

Сталинський. О, це інша річ. (Присуває собі фотель, помалу сідає й рукою запрошує Марію сісти). Сідайте, будь ласка.

Марія не рухається.

Сталинський (озирається по хаті). А в вас у хатці непогано. Мені вже давненько хотілося прийти до вас у гості. О, не по службі, не в справі, а так, по-приятельськи. Ми ж з вами — приятелі, правда? (Посміхається). Та сядьте, чого ви стоїте? Хе-хе-хе. Ви так само мовчите, як колись на допиті. Але, здається, ви вже самі могли переконатись, що з мовчання нічого доброго не виходить.

Марія. Що вам треба тут?

Сталинський. Боже мій! Я ж вам уже сказав, що прийшов у гості. А гостеві чого треба: ввічливості, трошки уваги, приємної посмішки, чашечки чаю. Я за вами скучив, їй-богу. Цілий тиждень не бачились. Чого ви до нас не завітали цього тижня? Га?

Марія. Не мала чого.

Сталинський. Невже? Ну, а хоч би так, побачитись, посидіти. Отже, я скучив і прийшов. Та ще, знаєте, з чим прийшов? Нізащо не вгадаєте. Узяв я, розумієте, відпустку собі, та аж на два місяці. Хочу трошки відпочити. Та оце думаю, знаєте, поїхати десь у Крим, на сонечко. Але не сам, не сам. А маю думку, знаєте, запропонувати вам поїхати зі мною. Га? Як ви до цього? (Посміхається).

Марія. Більше не маєте нічого сказати?

Сталинський (добродушно). Ні, маю. Ми матимемо там собі гарну вілку, казенну яхту, ну й автомобільчик.

Марія (посміхаючись). Цікаво, до чого може дійти нахабство самовдоволеного жандарма. Ну, що там іще буде?

Сталинський (тим самим тоном). Там буде гарна музика, квітки, вбрання, знаменитий кухар, вино і... моя любов, розуміється.

.Марія (пильно, довго дивиться на нього). Ви все ж таки розумієте, що ви патякаєте? Ви п'яні?

С т а л и н с ь к и й. А, що ви, що ви! Ото, їй-богу,— п'яний! Бог з вами, як би ж я посмів п'яним явитися сюди? Хоча... може, трошки й п'яний. Маєте рацію, маєте. Але не від алкоголю, не від алкоголю, від чогось іншого. Зовсім іншого. Так як? Га? їдемо? Чого ви так пильно дивитесь?

Думаєте, жартую? їй-богу, ні. Я маю найсерйозніший намір з вами поїхати в Крим. Давненько вже мрію, та все не було часу. Серйозно, серйозно, Маріє Антонівно. І післязавтра, знаєте, треба їхати, післязавтра. Отже, будь ласка, голубонько, ви вже не задержуйте. Про туалети там і всякі такі штуки не турбуйтесь,— ми це в Севастополі або в Ялті чудесно справимо.

Марія. Іншими словами, ви хочете, щоб я зараз взяла револьвер і пустила вам увашу нахабну пику кулю? Так?

Сталинський (сміється). Оце маєте! Абсолютно, ані на крихту не маю такого бажання. Та й за що? Хіба я вам пропоную що-небудь неприємне? Навпаки, пропоную найвищу насолоду: люблти чоловіка, якого ненавидиш. Серйозно, серйозно, дорога моя,— це найвища насолода. Вам ніколи не доводилось так любити? А, ото ж бо то й є. Любовників у вас, розуміється, було доволі, але такого, я певен, ніколи. От ви подумайте: вам хочеться схопити мене за горло, задушить, загризти, а ви, в той же час, обнімаєте мене, цілуєте. Га? Запевняю вас, це оригінально, пікантно. Більше того: це гостро, це... не маю слова, щоб висловити як слід. У цьому є щось сатанинське, як казала одна революціонерка, яка мене так само любила. їй-богу, Маріє Антонівно, не жартую. Вам на перший погляд це здається, може, диким, неможливим жартом, але потім ви самі побачите, як перед таким коханням зблiднуть всі ваші найжагучіші попередні кохання. Ну, а щодо револьверів, куль і тому подібного, то не будемо, знаєте, краще говорити. Бог з ними — ми обоє занадто серйозні люди для таких іграшок. Так от, дорога моя, післязавтра ввечері, попрошу вас бути у мене не пізніше десятої години. Поїзд одходить рівно в одинадцятій.

Марія (посміхаючись). Значить, все це цілком серйозно?

Сталинський. Серйозно, голубонько, серйозно.

Марія (сідає, виймає з шухляди столу револьвера й рішуче наводить його на Сталинеького). Серйозно?

Сталинський (з докором і сумом). Ну, от бачите, от бачите. Ах-ах, як це неприємно: така серйозна, поважна женщина і таки не вдержалась, таки револьвер...

Марія. Забирайтесь звідси моментально. Буду стріляти.

Сталинський. Ну от. Ну от. "Забирайтесь моментально", "буду стріляти", а потім ще сльози. Фе, як це вульгарно, шаблонно, я від вас цього не сподівався. Од кого-кого, а від вас, то вже ні.

Марія. Слухайте, ви: я теж не люблю жартувати. Коли кажу, що стрілятиму, то так воно й буде. На все є межі, через які навіть такому досвідченому жандармові, як ви, переступати не слід.

Сталинський. Та які жя тут межі переступив? Я вам пропоную таку насолоду, якої ви ще не мали, а ви мені за це револьвер. Де ж логіка? Але головне ж те, що не стрілятимете, це ж ясно. Тільки самим потім буде соромно й ніяково. Ну, підождіть, яка рація вам стріляти в мене? От розсудіть ви самі. Ну, от ви вбиваєте мене. Чудесно. А що далі? Невже ж ви думаєте, що я пішов сюди, не маючи на увазі, що, може, не вийду? Ні, я мав. І як тільки мене годину не буде, сюди вже прийде поліція, жандарми. Знайдуть мій труп, і... Ну, що далі буде, то ви вже й самі можете собі уявити. Ну, припустім, що ви ще й себе за компанію уб'єте. Що ж ви думаєте, що всіх ваших все ж таки не заберуть? Заберуть, дорога моя, всіх заберуть. І вже, вибачайте, галантності вони тоді од наших нехай не сподіваються. Ну, а через що саме ви мене вбили, то це стане відомо й вашим, і нашим. Цим ви не сховаєте, ким ви були для них. Ну, яка ж рація в револьвері? Його треба сховати в шухлядочку, де він і був собі. А хто-небудь увійде, й буде негарно: сидять двоє пристойних приємних людей і балакають з револьвером у руках.

Марія. Значить, ви гадаєте, що можете робить зі мною все, що вам забажається?

Сталинський. Ну, розуміється, дорога моя. Хіба ви цього не знали досі?

Пауза.

Сталинський (безпечно сміється). Ви — моя, зіронько, з голови до ніг, з душею, з серцем, із тілом, тепер і навіки. Розумієте, хороша моя? Ви навіть померти без моєї згоди не можете. О, не дурно ж ви револьвера в столику тримаєте. Очевидячки, щоб застрелитись? Правда? А я от не дозволю застрелитись, і не застрелитесь.

Марія посміхається.

Сталинський. Посміхаєтесь? А чого ж досі не застрелились? Не смерті ж ви боїтесь? Смерть — що? Один момент сильного напруження волі. Страшніше щось друге. Страшне те, що після смерті буде. І не там, не-там угорі, а тут, тут на землі, з отими, що там. (Киває на сусідні хати). От якби було цілком байдуже, ну й тоді... але в тому-то річ, що тоді, коли б було байдуже, то, може, й помирати не треба б було. Одне за одне, розумієте, зачіпається. Через те, що небайдуже, хочеться померти, але не можна померти. Я ж, знаєте, не втерплю й розкажу вашим засмученим, здивованим родичам, чого саме ви померли. Неодмінно скажу, як же ж можна...

Марія. Що ж ви, власне, такого можете сказати, що мене там навіть, за домовиною, злякати може?

Сталинський. Та вже щось знайду, знаєте, щось знайду.

Марія (посміхається). Ви дуже банальний, пане. Ваша метода залякування не завжди годиться. Щоб добре злякати, треба й мати для того відповідні засоби.

Сталинський (сміється). Ай, та й хитра ж ви. Підштрикуєте мене, щоб випитать, що я ще маю. Ну, та бог з вами, я хоч і розумію вас, але як чоловік гарячий, з амбіцією, чоловік нестриманий, я не можу вдержатись. (Дістає з бокової кишені пакуночок, загорнутий у папір, розгортає, виймає фотографію, в цей час говорить із добродушною посмішкою). Мушу вам показати. Що ж, мушу. (Бере фотографію і, не даючи до рук Марії, показує). От подивіться, будьте ласкавенькі. Бачите? Хто це такий? Га? Пізнаєте? Оце ви, моя хороша. О, ось це. Так. А ось це — полковник Сталинський, себто ваш покірний слуга. Ви у мене в кабінеті. Пригадуєте собі? От і капелюшок той, що ви після тюрми купили. Ще й вуалька. Густа вуалька, щоб не впізнали, коли до мене йшли. Це тоді, як друкареньку мені видавали. Пам'ятаєте? Ні-ні, голубонько, дивіться здалеку, в руки не дам. А от друга. Це тоді, як видали Михася Середчука. Це трошки пізніше. І знов-таки зо мною. Я приємно посміхаюсь до вас. Значить, ми собі любенько сидимо й розмовляємо. Ну, яких же доказів більше? Га? Чого ви сиділи зо мною? Чого революціонерка без арешту сама піде до жандарма й буде сидіти з ним у кабінеті? Та ще в такій інтимній позі, за столом із чаєм, пляшками: я сміюсь, а ви посміхаєтесь. Га?

М а р і я. Я не пила вашого чаю й вина. Ага, так от для чого вам тоді хотілось, щоб я сіла за той стіл?

Сталинський. Авжеж, авжеж! Щоб сфотографувати вас. Розуміється. Щоб ви вже не могли сказати, що вас залякували, тероризували. Тут, видно, вже цілком приятельські відносини: пляшки, чайок, посмішки, словом — любесеньке тет-а-тет.

Марія. Ох, який же ви мерзотник!

Сталинський (сміється задоволено). Ого, дорога моя, ви ще підождіть хвалить. Ви ще подивіться на оці штучки... (Виймає з пакунка папірці, здалеку показує). Пізнаєте?

"Триста карбованців на рахунок гонорару одержала від Михайла Івановича Сокоринського".

Марія. Ну, і що ж з того? Розписка Сокоринському, моєму патронові, в якого я служу секретаркою.

Сталинський. Та-ак. Гм. А Сокоринський є співробітник охранки. Гроші ці я сам для вас видавав Сокоринському. Так і по книгах заведено: гонорар "Гордої" стільки-то. Ви ж у нас "Гордою" прозиваєтесь. Ну, значить, ви працювали у нас не тільки за'страх, але й за гроші. І то ж факт. Ви брали гроші. Ну, який же дурень платив би вам по триста карбованців у місяць за те, що ви напишете два-три нікчемних листи в день. І я, признаюсь, думав, що ви самі давно догадались, що то за "гонорар".

Марія. О боже!

Сталинський. Ну що, моя ви чи не моя? Га? І не тільки життя, але й ваша смерть у моїх руках. Правда?

Марія схоплює голову руками і спирається ліктями об стіл.

Сталинський (встає й нахиляється до Марії, тихенько, влесливо). А сказать, у чому секрет моєї влади над вами? Га? Хочете?

Марія одводить руки й мовчки дивиться на нього.

Сталинський. Сказать? Ну, слухайте. Секрет у вас самих. Так, так, дорога моя, у вас самих. Не розумієте? Ну, поясню. Чого для вас ця історія така тяжка, а для мене чого байдужа й навіть навпаки? Того,

думаєте, що ви порядна, а я мерзотник? Моральність тут не грає ніякої ролі. Того, хороша моя, що ви виступаєте проти своїх, а я виступаю проти ворогів. Ви продаєте своїх. От у чому вся штука. Розумієте? Це є найбільше злочинство серед людей. Навіть ми, жандарми, не можемо цього робити. І от чого вас це так мучить. Коли б ви видавали нас, своїх ворогів, то вам справді не було б ні тяжко, ні соромно. Правда ж? Ну от, а в цій муці вашій власній і є моя сила над вами. Як не стане тої муки, то не стане й моєї влади. Це ж ясно. От і уявіть собі, що вам це цілком байдуже, що ви переламали так свій світогляд, що ці люди перестали бути для вас своїми, і що'зразу виходить: що я для вас моментально стаю нулем. Ну, що я вам тоді можу зробити? Арештую ваших? Арештуйте собі, мені байдуже. Розкрию? Розкривайте, мені не соромно, не тяжко. Розумієте? Вся моя влада розвіється, як дим.

М а р і я (з мукою). Що вам треба од мене? Кажіть уже швидше, що? Якої ще муки, глуму треба?

Сталинський. Ну от. Ну от. Знов нерозуміння. Я сам собі шкоджу, що відкриваю вам секрет своєї влади, а ви...

Марія посміхається.

Сталинський. А як же не шкоджу? Що ж ви думаєте? Хіба мати повну владу над такою гарною, сильною, прекрасною женщиною, як ви, не велика втіха? От я хочу поїхати з вами в Крим, давно вже хочу, давно вже мрію, як цілуватиму оці гнівні, зневажливі, повні огиди до мене вуста. Що ж ви гадаєте, позбавитись цієї насолоди для мене не шкода? Хе!

Марія. Вам, значить, для чогось треба, щоб я ставилась до своїх байдуже? Ну, що ж далі?

Сталинський. І більш нічого. Абсолютно нічого. Далі буде тільки те, що не буде моєї влади над вами. От і все.

Марія (втомлено, апатично, з посмішкою). Для чого ж вам це потрібно?

Сталинський. Хіба я вам кажу, що мені це потрібно? Навпаки, я хочу, щоб ви були моєю. Хе-хе-хе. Мені тільки з чисто психологічного боку це інтересно. Я знаю, що ви не зробите, а тільки, ну... тільки пробую свою силу над вами. От мені цікаво: настільки ви мене ненавидите чи настільки, що навіть од своїх одмовитесь.

Марія. Гм. Вам, очевидно, мало того, що ви маєте. Вам треба всю душу до останнього затягти до себе?..

Сталинський (сміється). А ви психолог. Вас трудно обхитрити.

Марія. Правда? (Ніби ліниво підводиться). Ну, а я вас таки перехитрила. Зараз ви побачите, як я без ваших порад позбавлюсь вашої влади. (З вибухом ненависті). О, ти зараз побачиш мою владу над тобою. Чуєш ти, проклятий?

Сталинський (в захваті любуючись з неї). От-от-от. Яка чудова, пекуча ненависть. От в такому стані, уявіть собі, хіба б ви не могли б гризти мене поцілунками? Навіть на "ти", навіть на "ти"?

Ма р і я. А, ти смієшся?! (Рішуче кидається до дверей).

Сталинський (підводячись). Глядіть, щоб не каялись. Чуєте, ви?

Марія (зупиняється, злісно сміється). Ага, поганець! Ти поставив там своїх філерів. Ні, голубчику, коли вони сюди прийдуть, вони нас тут уже не застануть. Дякую, що попередив. Ми з тобою поїдемо вдвох "у Крим". Чуєш? Ми вдвох поїдемо. Але поїдемо ж.

Сталинський. Майте на увазі, що у мене в кишені...

Марія (не слухаючи, йде до дверей). О, я все маю на увазі. Все!

Стук у двері.

Марія. Ага, вони якраз самі йдуть. Увійдіть. Сталинський. Маріє Антонівно, я вам раджу...

Входять Ніна й Ангелок, ведучи під руки Йвана, який невдово-

лено пручається.

Ніна. Ні-ні, не пустимо! Марусю! Дозволь тобі представити нашого Шерлока Гсгльмса... Він... (Зупиняється, побачивши Сталинського). Ой, вибачай, ми не знали, що ти не сама. (Хоче йти назад, тягнучи за собою Йвана).

Марія (піднято, весело). О, нічого,нічого. Ми, навпаки, будемо вам раді. Я навіть хотіла сама вас покликати, щоб познайомити от з нашим спільним приятелем. Будь ласка... (Проводить рукою в бік Сталинського, на якого дивиться з сміхом). Ви не впізнаєте цього добродія?

Сталинський (дуже привітно, ввічливо спішить назустріч, уклоняється, потискує всім руки). Дуже радий, дуже приємно. Ми з Марією Антонівною старі приятелі. На фронті ще... Полковник Федосюк. Дуже приємно. Полковник Фе-досюк...

Іван. Ми наче десь бачилися з вами? Сталинський. Дуже може бути, дуже може бути... Марія (злісно сміється). Невже ви не пам'ятаєте, полковнику?

Сталинський (добродушно). Не пам'ятаю, не пам'ятаю... (До Йвана). Ви в Одесі не бували?

Іван. Ні, не був... (Подивляється на Марію).

М а р і я. А ви спитайте полковника, чого він тримає праву руку в кишені.

Сталинський. Контужена, контужена. (До Йвана) І, знаєте, як тримаю в кишені, трошки грію, то легше. А то весь час ніби щемить.

М а р і я. А мороз не ходить у вас по тілі? Га?

Сталинський. Ні-ні, цього не буває. (До Йвана). Так справді, де ж ми бачились?

Іван. От щось знайоме, а де... Гм.

М а р і я. Та чого ви всі стоїте? Сідайте, будь ласка. Так нам усім буде краще. Полковнику, сідайте, для вашої контуженої руки буде легше. Нінко, сідай. Так ви Йвана в Шерлоки записали? Це дуже добре, нам якраз це зараз треба буде.

Ангелок. Власне кажучи, як той... то спочатку не Йван...

Ніна. Ну, Ангелок, не заздріть: спочатку ви, а потім

він.

Марія. Чудесно, чудесно. А ми з полковником говорили якраз про жандармів, провокаторів. Полковник, майте на увазі, старий революціонер, а тепер... А тепер, полковнику, хто ви? Га?

Сталинський. А тепер звичайний собі вояка, та й годі. На фронті сиджу, як кріт у норі, хе-хе-хе. Власне, як кріт. Так-так, ми з Марією Антонівною якраз говорили на ці теми. Дійсно, провокатори — то

страшна річ. Куди гірше жандармів. Жандарми — це одвертий ворог, він, так сказать, іде в атаку. А провокатор — це зрадник. Провокатора не знаєш, не бачиш, він тут, може, біля тебе сидить, з тобою балакає, обнімає тебе, всі твої плани з тобою обмірковує, а завтра візьме й видасть. Не будь провокаторів, жандарми самі рішуче нічого не могли б. Це вже давно установлено. Давно.

Марія. А хто ж робить тих провокаторів?

Сталинський. Жандарми. Безперечно, жандарми.

Марія (раптом з піднятим сміхом). А що, панове, як от серед вас раптом сидить провокатор і ми з ним балакаємо, сміємось до нього, вважаємо його за свого? Га?

Ніна. Ну, Марусю, що ти таке кажеш?

Марія. А от же всім стало ніяково. (Дивиться на всіх і беззвучно сміється).

Іван. Чого ж, може, й є.

Ангелок. Ну, знаєте, психологія, той, теж річ така, що вибачайте. Ми психологію можемо відрізняти. Взагалі, це не так важко схопити тон... І крім того...

Ніна. Ангелок. Я рішуче заявляю, що нічого не зрозуміла.

Ангелок. Вам ще рано розуміти... (Сміється).

М а р і я. А от дивіться: всім стало ніяково. Але ж не можуть всі бути провокаторами. Правда? Очевидячки, кожний думає собі: "А що, як на мене подумають?" А предатель сидить собі і сміється. Га? (До

Сталинського). А жандарм, кажете, бореться цілком одверто, не ховається?..

Сталинський. Е, ні. Я знав одного жандарма, що переодягався й ходив до революціонерів. Знав, знав. І уявіть собі: раз у раз з бомбою в кишені ходив! На той випадок, що як схоплять, то, принаймні, не сам загине, а всі з ним. (До Марії). Не з револьвером, розумієте, а власне з бомбою. Такої страшної сили, що могла ввесь будинок рознести. Подумайте, яка мерзота: за одного себе він може на той світ одправити цілий будинок із невинними людьми, не тільки з революціонерами, а просто з обивателями. Тільки жандарм може бути такий жорстокий.

Марія пильно дивиться на нього.

Ніна. А його не впіймали ніколи?

Сталинський. По правді сказати, про це нічого не можу сказати. У, страшно поганий народ жандарми: кмітливий, лютий, подлий. Але все ж таки провокатор, на мою думку, куди гірший. Гірший, панове, гірший.

Ніна. Це правда.

Ангелок. Ну, зате ж провокаторів і той... зовсім інакше...

Іван (дивиться на нього). Так, провокаторів зовсім інакше. Ви маєте рацію.

Сталинський (підводиться). Ну, Маріє Антонівно, побажаю вам усього найкращого.

Марія. Куди ж ви так швидко? Не хочете ще посидіти?

Сталинський. Та треба вже, знаєте. Та й, може, ви зайняті. (До Ніни). Вибачайте. Я перебив вам.

Ніна. О, що ви! То ви повинні вибачити нам, що ми перебили. Але ми зараз підемо собі. Ну, Шерлоки, ходім. (До Сталинського, прощається). Бувайте здорові.

Сталинський. Всього добренького. (До Йвана, добродушно). Так і не впізнали?

Іван. Ні, не впізнав. Потім, напевне, пригадаю. Бувайте здорові.

Сталинський. Всього найкращого, всього найкращого.

Н і н а. А ти ж, Марусю, швидко прийдеш? Там гості чекають.

Марія. Зараз.

Іван, Ніна й Ангелок виходять.

Сталинський (витираючи піт з лиця). Ух, аж душно стало. Ну, знаєте, моментик був дуже пікантний. Але я люблю такі хвилини, з перчиком.

Марія. Ви, розуміється, збрехали, що у вас бомба?

Сталинський (задоволено сміється). А от уявіть собі, що й збрехав. Га? От досадно. У мене навіть ніякого револьвера нема, а ви мене злякались. Хе-хе-хе. А все ота ваша любов до своїх. Не будь її, ви б мене схопили. Ух, виказали б. А так... прийдеться в Крим їхати. Га? їдемо, значить?

Марія (стомлено сідає й заплющує очі. Потім зразу благаюче простирає до Сталинського руки, з сльозами в голосі). Ради бога, ради

всього вашого святого,— є ж і в вас що-небудь святе,— відпустіть мене. Я скоряюсь. Я ж зробила для вас усе, що могла. Пожалійте, пустіть мене. Я вже не можу більше, я не можу.

С т а л и н с ь к и й. Ну от, я ж казав: тепер сльози. Як це негарно. А така сильна, серйозна женщина. І не сором вам? Та я б на вашому місці... світом заволодів би. Мати таку красу, такий розум... Та станьте ви вище всяких зрад, вище всяких своїх. Що вони вам, оці людці? Перед вами тисячі людей ждуть, щоб ви скрутили їх, панували над ними. А ви плачете отут передо мною, канючите. Ех, ви!

Марія. Ви не хочете відпустить мене?

С т а л и н с ь к и й. Ні, не хочу. З якої речі? Коли ви самі себе не хочете відпустить, то чого ради я повинен це робить?

Марія (мовчить, потім тихо). Добре. Я післязавтра їду з вами в Крим.

Сталинський (пильно вдивляється в неї). Так, значить, ви хочете в Крим? Ой, голубонько, глядіть: коли ви щось замишляєте, то бережіться.

Марія. Що я можу ще замислить? Ви самі знаєте, що я ваша.

Сталинський. Глядіть.

Марія (посміхається). Ви не зовсім вірите, що я ваша? Трошки сумнів бере?

Сталинський. О ні, не турбуйтесь, дорога моя. Чого ж мені сумніватись? Я тільки так, не вірю, що ви хочете їхати в Крим. А коли помиляюсь, то тим краще. Тим краще. (Підходить до неї й сідає на канапі). Значить, ви все ж таки не настільки ненавидите мене, щоб за всяку ціну вирватись од мене? Правда? Може, навіть... і... трошечки цікаво про-їхатися зо мною? Га? (Бере її за руку).

Марія (визволя руку). Сидіть тихо, а то й бомба ваша не поможе вам.

Сталинський (сміється). Ого! А як же в Криму буде?

Марія. Що буде в Криму, то того тут не буде.

Сталинський. Хе-хе. А буде ж напевне. (Пробує знов взяти за руку). Та хоч маленький завдаточок. Га? А то ж я не повірю...

Марія не вириває руки.

Сталинський. Манесенький завдаточок. Яка чудова, прекрасна ручка. (Цілує). А хочеться мене задушити за горло? Га? (Сміється).

Марія (схоплюється). Ідіть собі. Ідіть швидше.

Сталинський. Так? А завдаточок. Це ж мало. Мало, їй-богу. Хоч посидьте коло мене. Ну, сядьте. А як же ми разом їхати будемо в одному купе? (Ввесь час допитливо вдивляється).

Марія підходить і сідає.

Сталинський. Ну, от. От і добре. (Бере її руку, цілує, потім злегка обнімає Марію). А правда, є щось сатанинське в цьому? Га? (Цілує в уста й довго-довго не випускає).

Марія не пручається, не рухається, очі заплющені.

Сталинський (вдивляється в неї, на губах йому посмішка, шепотом). А потім ще не так цілуватиму. Чуєш? (Сильно обнімає, слідкує за нею).

Марія (мертвим голосом). Сюди можуть увійти.

Сталинський. Що ж такого? Хай увіходять.

М а р і я. Я вас прошу піти вже. Післязавтра я буду у вас о десятій годині.

Сталинський. Гм. Будете? Майте на увазі, що за вами слідять сотні моїх очей. Ви це знаєте?

Марія. Знаю.

Сталинський. І все ж таки кажете, що прийдете? Марія. Прийду.

Сталинський. Значить, моя влада над вами не така вже огидна вам?

Марія. Я буду у вас о десятій годині.

Сталинський. Ну, чудесно, чудесно. Тим краще. Хе-хе-хе. Я так і знав. Буду вас ждати. Ну, поки що, бувайте здоровенькі. (Подає руку).

Коли Марія протягає йому свою, він її цілує.

Сталинський (нахиляється до Марії, шепче). А все ж таки не забувайте, що в ваших руках величезна сила. Чуєте? Гроші, люди, розкіш,— все до ваших послуг. Не над вами буде влада, а ваша над іншими. Подумайте перед Кримом про це. Чуєте?

Марія. Добре. Я подумаю.

Сталинський раптом обнімає її, довго, брутально, цинічно цілує її, часом пильно вдивляючись у неї й ніби ждучи якоїсь реакції на ці обійми. Марія стоїть в обіймах нерухомо.

Сталинський (люто). Але глядіть: усіх немилосердно закатую, коли що. Чуєте? Я не жартую. Прощайте. До післязавтра. (Виходить).

Марія (поспішно біжить до туалету, хапає пляшку з одеколоном, падає на канапу й гірко ридає. Миє собі руки, обличчя, губи. Далі якийсь мент сидить непорушно, схоплюється, виймає зі столу пакет і кладе перед собою. Підводиться, рішуче прямує до сусідньої кімнати, але на півдорозі зупиняється, вагається, нарешті одчиняє двері й гукає): Іване, на хвилинку можна?

Входить Іван.

Марія. Зачиніть двері й ідіть сюди. (Іде до столу й зупиняється).

Іван (зачинивши двері, підходить до неї. Хмуро). Чим маю служити?

Марія. Скажіть: коли б треба було, вся наша родина могла б за один день виїхати десь і сховатись, маючи на увазі, що за нами є надзвичайно пильне слідкування?

Іван (зиркає на неї, думає). Дуже напруживши енергію,— можна.

Марія. Напевне можна? Всім? Вам, Ніні, Олені Карпів-ні й іншим товаришам? Паспорти є?

І в а н. Є. У чому річ? Хто цей тип, що був?

Марія (бере зі столу пакет і подає йому). З цього пакета ви все дізнаєтесь. Навіть про цього типа. Тільки от що: ви мусите дати мені слово, що почнете читати листа тільки через три години. Даєте?

Іван. Що сталося?

Марія. Даєте?

Іван. Ну, даю. Але що сталося? Кажіть мені без листів. Що?

Марія. Що? (Якийсь мент дивиться на нього, потім одразу обіймає, починає цілувати). От що сталось. От що...

Іван (стискує її в обіймах). А-а, нарешті!..

Марія. Так-так, нарешті. Все одно. Нехай. Ти ж мій болючий. Чуєш ти? Ти — мій єдиний на все життя, знаєш ти це? Ох, ти ж... Ні-ні, стій так, я хочу нарешті надивитись на тебе. От так просто, близько, всією душею.

Іван. Підожди. Я хочу спитати...

Марія. Ні-ні, питати нічого не можна. Потім питатимеш. І мовчи. Чуєш? Мовчи, нічого не кажи. Ми будемо говорити потім про все, про все. Це ж ти! Ти, господи, який ти... (Тихо, довго цілує). Ні-ні, не треба ворушитись. Отак...

Іван. Марусю, два слова... Тільки два слова... Ти ж...

Марія. Шш. Слухай. Дай мені посидіть отак з тобою тихо-тихо.

В сусідній кімнаті співають урочисто й сумно. Марія пригортається до Йвана, сидить, слухає, потім раптом плаче.

Іван. Марусю, що таке, що ти?

Марія. Нічого, нічого. Я так, од радості, од щастя. Я так довго, так жагуче ждала такого моменту, й тепер... тепер, коли... Ну, годі, годі, йди. Але приходь до мене, як прочитаєш листа. Чуєш? Зараз же приходь. Але

не читай раніш, як через три години. Пам'ятай. А тоді приходь. Я ждатиму тебе. Це буде годині о другій вночі. Всі вже спатимуть. І тоді...

Тоді ми будем говорити. Чуєш? Тоді ти будеш... моїм. Чуєш? Прийдеш?

І в а н. Ти ще питаєш? Ти ще можеш сумніватись? Га? Марія. Ну, а тепер іди. Чекай... (Обнімає, цілує). Тепер можна. Так я ждатиму...

Іван цілує, виходить похитуючись, як п'яний, та ховаючи пакета в кишеню. Марія розбито іде до столу й сідає. З сусідньої кімнати знову спів. Марія плаче. Потім виймає з шухляди столу слоїк3, іде з ним до дзеркала, дивиться, чепуриться. Потім підходить до канапи, приладжує настільну лампу, гасить електрику під стелею, сідає на канапу. Якийсь час сидить так. Потім рішуче підносить слоїк до вуст.

Завіса